

ДЕПАРТАМЕНТ ОСВІТИ
ВІННИЦЬКОЇ МІСЬКОЇ РАДИ
КУ «МІСЬКИЙ МЕТОДИЧНИЙ КАБІНЕТ»
КЗ «СПЕЦІАЛЬНА ЗАГАЛЬНООСВІТНЯ ШКОЛА I-II СТУПЕНІВ
З ДОШКІЛЬНИМ ВІДДІЛЕННЯМ ВІННИЦЬКОЇ МІСЬКОЇ РАДИ»

***ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИЙ СУПРОВІД ТА НАДАННЯ
СПЕЦІАЛЬНИХ ОСВІТНИХ І ФАХОВИХ ПОСЛУГ ДІТЯМ З
ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЮ НЕДОСТАТНІСТЮ В СТАРШІЙ ШКОЛІ ЗНЗ ЗА
УМОВИ РЕАЛІЗАЦІЇ МОДЕЛІ ІНКЛЮЗИВНОЇ ОСВІТИ***

номінація «Соціально-психологічна робота»

Авторський колектив під керівництвом
Фірсової Любові Миколаївни
вчителя математики
«спеціаліст вищої категорії»
педагогічне звання «учитель-методист»
тел. (097) 927-52-49
м. Вінниця

2020

Автори:

Бобовська Зоя Володимирівна, вчитель трудового навчання;
Галушко Валентина Леонідівна, вчитель трудового навчання;
Грон Олена Василівна, вчитель закладу;
Костюк Олена Григорівна, вчитель географії та природознавства;
Котович Тетяна Анатоліївна, вчитель історії України;
Кубчик Алла Миколаївна, вчитель української мови та літератури;
Лемець Світлана Йосипівна, вчитель трудового навчання;
Лісецька Ірина Володимирівна, вчитель соціально-побутового орієнтування;
Мельничук Світлана Миколаївна, вчитель трудового навчання;
Овчарук Ольга Валеріївна, вчитель української мови та літератури;
Опря Ірина Вікторівна, вчитель закладу;
Русанова Наталя Анатоліївна, вчитель фізичної культури;
Сізова Оксана Станіславівна, вчитель розвитку мовлення;
Стінянська Оксана Анатоліївна, вчитель трудового навчання;
Стрелкова Олена Дмитрівна, вчитель закладу;
Томчук Тетяна Борисівна, практичний психолог;
Фірсова Любов Миколаївна, вчитель математики.

Фірсова Л.М. Психолого-педагогічний супровід та надання спеціальних освітніх і фахових послуг дітям з інтелектуальною недостатністю в старшій школі ЗНЗ за умови реалізації моделі інклюзивної освіти. Методичний посібник /Л.М.Фірсова – Вінниця: ММК, 2020. 113с.

Рецензенти:

Савчук З.С., кандидат історичних наук, доцент кафедри психології та соціальної роботи ВДПУ ім. Михайла Коцюбинського, викладач навчальних дисциплін «Психологічний супровід в інклюзивному середовищі», «Спеціальна психологія», «Спеціальна педагогіка»

Бахчеван І.О., директор КЗ «Спеціальна загальноосвітня школа І-ІІ ступенів з дошкільним відділенням Вінницької міської ради»

Рекомендовано методичною радою
 комунального закладу «Спеціальна загальноосвітня школа
 І-ІІ ступенів з дошкільним відділенням Вінницької міської ради»
 (протокол № 3 від 02.01.2020 р.)

Даний навчально-методичний посібник покликаний допомогти кожному педагогу закладу освіти, який буде працювати з учнями з інтелектуальною недостатністю та асистенту вчителя з метою розв'язання питання інклюзивного навчання на практиці.

ЗМІСТ

ВСТУП	5
РОЗДІЛ 1. ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ПІЗНАВАЛЬНИХ ПРОЦЕСІВ У ДІТЕЙ ПІДЛІТКОВОГО ВІКУ З ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЮ НЕДОСТАТНІСТЮ	7
РОЗДІЛ 2. РЕАЛІЗАЦІЯ КОРЕКЦІЙНОЇ СПРЯМОВАНОСТІ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ В УМОВАХ ІНКЛЮЗИВНОГО НАВЧАННЯ	13
РОЗДІЛ 3. СПЕЦИФІКА ВИКЛАДАННЯ НАВЧАЛЬНИХ ДИСЦИПЛІН У СТАРШИХ КЛАСАХ	19
3.1. Особливості вивчення української мови	19
3.2. Особливості вивчення математики	27
3.3. Особливості викладання предметів природничого циклу	36
3.4. Особливості викладання історії України	39
3.5. Особливості викладання адаптивної фізичної культури ...	48
РОЗДІЛ 4. ТРУДОВЕ НАВЧАННЯ ЯК ЕФЕКТИВНИЙ ЗАСІБ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ДІТЕЙ З ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИМИ ПОРУШЕННЯМИ	52
4.1. Формування в учнів професійних, соціально-значимих умінь на уроках трудового навчання при оздобленні виробів з фанери в різних техніках	52
4.2. Корекційно-розвивальна робота та формування професійних якостей на уроках трудового навчання з розділу «Швейна справа»	56
4.3. Формування соціально-побутових навичок в учнів при вивченні теми «Культура харчування»	59
ВИСНОВКИ	61
ДОДАТКИ	63
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	110

«Ми маємо справу з найскладнішим,
найдорожчим, що є в житті – з
дитиною. Від нас, від нашого вміння,
майстерності, мудрості залежить її
життя, здоров'я, розум, характер, воля,
громадянське й інтелектуальне обличчя,
її місце і роль у житті, її щастя»
В. Сухомлинський

ВСТУП

На сьогоднішній день в Україні, як і в більшості країн світу, все гостріше постає проблема навчання дітей з обмеженими можливостями в умовах масових загальноосвітніх закладів. Перед педагогами стоїть завдання: знайти оптимальні шляхи до залучення дітей у шкільний колектив, адаптація до освітнього процесу закладу. Учитель повинен створити комфортну соціально-психологічну атмосферу для цих дітей, сприяти розвитку пізнавального інтересу до навколишнього світу і крок за кроком готувати учнів до продуктивного суспільного життя в майбутньому. З цією метою необхідно максимально використовувати різні види педагогічної діяльності, потенційні можливості та здібності дитини для її соціальної реабілітації та подальшої інтеграції в суспільство. До кожної дитини має бути знайдений індивідуальний підхід.

Інклюзивна освіта для дітей з особливими потребами – це гнучка, індивідуальна система навчання дітей з особливостями психофізичного розвитку в умовах загальноосвітньої школи за місцем проживання. Навчання відбувається за індивідуальними навчальними планами та забезпечується медико-соціальним та психолого-педагогічним супроводом. Основою психолого-педагогічного супроводу навчання та виховання дітей з порушеннями інтелекту є: доступність усіх форм навчання та освітніх послуг; індивідуалізація та адаптація навчальних програм з урахуванням потреб і можливостей дитини; створення сприятливих умов для соціалізації, самовизначення та самореалізації дитини; професійна орієнтація, підготовка до вибору майбутньої професії.

Важливою умовою розбудови інклюзивної освіти є забезпечення загальноосвітніх навчальних закладів асистентами вчителя. Асистент вчителя має володіти комунікативними та організаційними здібностями, навичками вирішення конфліктних ситуацій, знати спеціальну психологію учнів та оперувати корекційними методиками.

Основне завдання асистента – допомога вчителю в забезпеченні особистісно орієнтованого, індивідуального підходу до учнів в освітньому процесі, зокрема до дітей з інтелектуальною недостатністю. Він може викладати матеріал для учнів на

окремих етапах уроку, використовуючи принцип корекційної спрямованості освітнього процесу, перевіряти виконання завдань.

Даний навчальний посібник покликаний допомогти у вирішенні таких завдань:

- ознайомлення педагогів інклюзивного навчання з корекційно спрямованими змістом, формами та методами навчання і виховання дітей з особливостями психофізичного розвитку;
- правильна організація освітнього процесу для забезпечення формування життєво важливих умінь і навичок учнів, реалізація їх здібностей, враховуючи індивідуальні особливості;
- використання корекційно-компенсаторних можливостей адаптивної фізкультури для розвитку дитини;
- впровадження ефективних методів всебічного розвитку особистості учня з інтелектуальною недостатністю засобами трудового навчання, впливаючи на мотиваційну, емоційно-вольову, фізичну та пізнавальну сфери.

Окремі розділи посібника присвячені особливостям викладання української мови та літератури, математики, історії України, предметів природничого циклу, адаптивної фізичної культури та трудового навчання з наведенням конкретних прикладів завдань та алгоритмів їх розв'язання. Таблиці, малюнки, дидактичні матеріали, подані у посібнику, значно полегшать процес навчання.

Посібник адресовано педагогам, психологам, асистентам вчителів, фахівцям загальноосвітніх навчальних закладів, які впроваджують інклюзивну форму навчання.

РОЗДІЛ 1. ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ПІЗНАВАЛЬНИХ ПРОЦЕСІВ У ДІТЕЙ ПІДЛІТКОВОГО ВІКУ З ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЮ НЕДОСТАТНІСТЮ

Інтелектуальна недостатність – це особлива форма психічного недорозвинення, яка зумовлена органічним ураженням головного мозку. При такому стані має місце тотальність порушень, які виявляються у пізнавальних процесах, емоційно-вольовій сфері та формуванні особистості.

Діти з порушеннями інтелекту є найскладнішою категорією для інтеграції у загальноосвітньому просторі. Це пов'язано з обмеженими інтелектуальними можливостями в засвоєнні навчальної програми та своєрідністю формування особистості.

Навчання та успішність розвитку таких дітей значною мірою залежить від знання педагогами їхніх психологічних особливостей і застосування відповідних методів педагогічної роботи.

У підлітків з інтелектуальними порушеннями особливості пізнавальної діяльності виявляються в проявах перебігу всіх пізнавальних процесів. Виразно відрізняє їх від норми пізнавальна пасивність. Учні з порушенням розвитку самі ні про що не запитують. Вони ніби нічого не помічають. За відсутності пізнавальної активності ці діти мало що запам'ятовують з того, що їм розповідають дорослі. Отримані відомості вони швидко забувають, бо не достатньо їх розуміють і не закріплюють у спілкуванні та іграх.

Сприймання – це психічний процес безпосереднього цілісного відображення предметів та явищ навколишнього світу, що діють на органи відчуття. Хоча первинного пошкодження органів відчуття при інтелектуальній недостатності найчастіше немає, сприймання у таких підлітків характеризується бідністю і неточністю. Усі властивості сприймання виявляються недорозвиненими. Для правильного впізнавання предметів діти з інтелектуальними порушеннями потребують удвічі більше часу, ніж їхні однолітки. Виразно спостерігається сповільненість опрацювання сенсорної інформації при ускладненні завдань, їх

сприйманню властиві хаотичність та безсистемність. Це означає, що вивчення предмета відбувається неорганізовано. У процесі сприймання підліток не відокремлює істотні ознаки від другорядних, не встановлює зв'язків між ними. Сприймання в таких учнів є недостатньо усвідомленим. Причиною цього може бути бідність словникового запасу, адже, якщо дитина не знає, як називається те чи інше явище, то вона і не виділяє його у свідомості. Звуження обсягу сприймання, характерне для підлітків з інтелектуальною недостатністю, які відображають одночасно вдвічі менше об'єктів, ніж в нормі, призводить до того, що вони не можуть сприйняти ситуацію цілісно і вивчають її послідовно.

Учитель повинен враховувати недостатність сприймання учнів з вадами інтелектуального розвитку на уроках, інакше навчальний матеріал засвоюватиметься ними неправильно і в неповному обсязі.

Завдяки розвитку та корекції недоліків сприймання, цей психічний процес удосконалюється, збільшується його швидкість, розширюється обсяг, розвивається усвідомленість, впорядкованість, системність. Розвиток процесу сприймання здійснюється шляхом його підпорядкування мисленню та мовленню. Основним засобом розвитку сприймання є організація практичної діяльності, за допомогою якої підліток удосконалює перцептивну діяльність, виділяє певні ознаки навколишнього світу. Умовою розвитку сприймання є використання словесного пояснення результатів самим учнем. Великого значення у цьому процесі набуває збагачення пасивного та активного словника термінами, що позначають сприйняті характеристики предметів.

Пам'ять – це форма психічного відображення дійсності, яка полягає у запам'ятовуванні, збереженні, забуванні та відтворенні минулого досвіду. Пам'ять підлітка з інтелектуальною недостатністю має характерні особливості. Слабкість замикальної функції кори головного мозку, властива цим дітям, зумовлює повільність і недостатню міцність запам'ятовування. Нову інформацію такі учні спроможні засвоювати лише після багаторазового повторення. Надзвичайно важко дається матеріал, пов'язаний із логічним, осмисленим запам'ятовуванням. Такі учні

не намагаються зрозуміти зміст того, що запам'ятовують, не здійснюють спроби систематизувати певним чином матеріал для полегшення засвоєння. Їм здається, що механічно зазубрити текст легше, ніж осмислити його. Це призводить до формального заучування матеріалу без розуміння його змісту. Формальне запам'ятовування є дуже шкідливим, оскільки засвоєна у такий спосіб інформація не може бути використана у практиці, слугувати основою для розвитку.

Перед педагогом, що працює з підлітком з порушенням психофізичного розвитку, стоїть завдання спочатку домогтися осмисленого засвоєння знань, а потім уже заучування їх напам'ять. З цією метою інформація подається малими порціями, задіюється максимальна кількість аналізаторів при сприйманні, новий матеріал пов'язується з досвідом учня. Організуються різноманітні форми повторення. Важливо навчити таких дітей повторювати матеріал не тільки весь у цілому, до чого вони завжди вдаються, але й частинами або комбіновано. Цими способами вони користуються дуже важко, оскільки погано відокремлюють смислові зв'язки, не вміють поділяти текст на смислові частини. Учнів треба вчити самостійно перевіряти міцність засвоєння, визначати, що запам'яталося краще, а що варто ще раз повторити.

Увага – це спрямованість і зосередженість психічної діяльності людини на певних об'єктах. Вона виявляється у психічних процесах, супроводжує та характеризує їх динаміку та організує всю психічну діяльність людини.

Учні підліткового віку з психофізичними вадами мають суттєві відхилення у розвитку уваги. У цілому їх увага характеризується низкою порушень: незначним обсягом, слабкою стійкістю й переключуваністю, недостатньою довільністю.

Обсяг уваги – це та кількість об'єктів, яку людина може одночасно охопити своєю увагою. У нормі обсяг уваги становить 6 одиниць. Обсяг уваги підлітків з інтелектуальною недостатністю обмежується 2-4 об'єктами.

Стійкість уваги – це тривалість зосередженості уваги на об'єкті. У школярів з вадами інтелектуального розвитку виявлено нижчий рівень стійкості уваги. Такі діти можуть досить тривалий час інтенсивно виконувати нескладну одноманітну

роботу, але при цьому спостерігається зниження якості виконаної роботи, збільшується кількість помилок.

Переключення – це довільне перенесення уваги з одного об'єкта на інший. Учні з інтелектуальною недостатністю мають значні труднощі переключення уваги у зв'язку з паталогічною інертністю процесів збудження та гальмування.

Недорозвиток уваги значною мірою ускладнює організацію навчальної діяльності учнів з особливими освітніми потребами. Тому першочерговим завданням учителя є створення умов для того, щоб слабкість уваги не перешкоджала навчанню. З цією метою необхідно знизити до мінімуму кількість подразників, що відволікають (на уроці не має бути нічого зайвого, наочність демонструється безпосередньо перед її використанням); враховувати динаміку втомлюваності учня, давати можливість відпочити на уроці, організовувати фізкультхвилинки. Привертати та утримувати увагу слід за рахунок яскравої наочності, емоційної форми викладу матеріалу, різноманітності завдань. У сприйманні нового матеріалу має бути залучено максимальну кількість аналізаторів. Важливим є не допускати психологічної перевтоми та виснаження нервової системи. Одним із шляхів розвитку уваги є її поступове тренування паралельно з упровадженням системи заходів, спрямованих на загартовування нервової системи.

Мислення – це пізнавальний процес психічного опосередкованого відображення властивостей об'єктів та явищ навколишнього світу.

Проблеми мислення дітей підліткового віку з інтелектуальною недостатністю криються, перш за все, у властивостях їх нервових процесів. Слабкість функцій кори головного мозку обумовлює уповільнений темп формування нових умовних зв'язків, а також їх неміцність.

Для мислення учнів з психофізичними вадами характерно:

- порушення всіх розумових операцій (в більшій мірі узагальнення і абстрагування);
- зниження активності розумових процесів;
- найбільш збережений вид мислення - наочно-дійовий;
- неусвідомленість і хаотичність дій в процесі вирішення;

- некритичність мислення;
- слабка регулююча роль мислення;
- низька мотивація розумової діяльності.

Мислення є головним інструментом пізнання. Воно відбувається у формі таких операцій, як аналіз, синтез, порівняння, узагальнення, абстракція, конкретизація.

Аналіз у таких учнів характеризується недостатньою повнотою і точністю, безсистемністю і непослідовністю, хаотичністю. При аналізі об'єкта вони виділяють лише окремі, добре їм знайомі, найбільш помітні частини об'єкта, не прагнуть зробити детальний аналіз, пропускають ряд важливих властивостей. Через недосконалість аналізу утруднений синтез предметів. Виділяючи в предметах окремі їх частини або властивості, вони не встановлюють зв'язки між ними, тому не можуть скласти уявлення про предмет або явище в цілому. Яскраво проявляються специфічні риси мислення у підлітків з інтелектуальною недостатністю в операціях порівняння. Не вміючи виділити головне в предметах і явищах, вони проводять порівняння по несуттєвим ознакам, більш успішно виділяють ознаки відмінності, ніж схожості.

Найбільшою мірою страждає така розумова операція, як узагальнення. В учнів з вадами інтелектуального розвитку воно також засноване на виділенні несуттєвих другорядних властивостей об'єктів. При узагальненні такі діти спираються на зовнішні наочні властивості, функціональні або ситуативні ознаки.

Розвиток різних видів мислення своєрідний в порівнянні з нормою. Найбільш порушеним є словесно-логічне мислення, а найбільш збереженим – наочно-дійове. Причому, вирішуючи ту чи іншу задачу, вони вдаються переважно до методу проб і помилок, повторюючи проби в незміненому вигляді і, відповідно, отримуючи весь час один і той же невірний результат.

У таких учнів відзначається мала динамічність образів, їх фрагментарність. Відмінною рисою мислення підлітків з інтелектуальною недостатністю є некритичність, нездатність самостійно оцінити свою роботу. Вони, як правило, не проводять перевірки рішення завдання, часто не помічають своїх помилок.

Мотивація мислення у них знижена: залучають легкі завдання, які не потребують розумового напруження і подолання перешкод.

Головним завданням для розвитку мислення є виховання бажання знаходити правильну відповідь, долати труднощі розумового і практичного характеру, відчувати свою спроможність. З цією метою використовуються такі прийоми:

- особливо цікава, емоційно насичена форма викладу матеріалу;
- вживання доступної розумінню лексики та граматичних конструкцій; урізноманітнення завдань;
- надання переваги діалогічним формам спілкування над монологічними;
- актуалізація досвіду та уявлень самого учня щодо теми, яка вивчається;
- пріоритетність проблемних ситуацій на уроці, коли діти не одержують готових знань, які залишається лише запам'ятати, а здійснюють активний пошук, коли вчитель поступово наближає учнів до правильної відповіді;
- стимулювання до подолання перешкод;
- створення умов для вияву творчості.

Довільність розумової діяльності розвивається завдяки спрямованості пізнавальної активності не на одержання кінцевого результату, а на пошук способу розв'язання задач, моделювання.

РОЗДІЛ 2. РЕАЛІЗАЦІЯ КОРЕКЦІЙНОЇ СПРЯМОВАНОСТІ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ В УМОВАХ ІНКЛЮЗИВНОГО НАВЧАННЯ

Корекційну роботу можна умовно поділити на два етапи. Перший – пристосування до «особливості» дитини. Необхідність цього етапу обумовлена тим, що корекція і навчання здійснюються паралельно. Спочатку потрібно створити певні умови, аби навчання взагалі стало можливим та продуктивним. Умови, при яких «особливість» не буде заважати дитині отримувати та засвоювати знання. Організуючи навчальний процес, необхідно брати до уваги багато факторів: рівень наявних знань, динаміка втомлюваності, темп роботи, об'єм пам'яті, стійкість уваги, довільність психічних процесів дитини. В той же час пристосування до «особливості» утруднює процес адаптації дітей з інтелектуальною недостатністю до життя. Тому наступним етапом корекційної роботи є розвиток особистості дитини, тобто: розвиток та корекція пізнавальних процесів, посилення здатності до саморегуляції.

Пристосування до «особливості» реалізується шляхом розв'язання першочергових завдань:

1. Врахування індивідуальних особливостей дитини.

При виборі завдань варто враховувати особливості учня та характер труднощів, які викликає у нього навчальний процес. Так, наприклад:

- при несформованості фонематичного сприймання замінити диктант списуванням тексту;
- при труднощах сприйняття словесної інструкції використати наочну – таблиця, умовні позначення тощо;
- при неможливості зрозуміти хід виконання задачі навести аналогічну, розв'язану раніше або запропонувати виконати її у практичному плані.

2. Визначення відповідного рівня допомоги.

В залежності від рівня знань, зони актуального та найближчого розвитку дитина потребує певного рівня допомоги. Надмірна – призведе до пасивності

дитини, а недостатня допомога унеможливить опанування відповідним обсягом знань.

Існують різні види допомоги:

- стимулююча – заохочує і підтримує учня, запевнює його у власних силах. (доцільно надавати дітям, які не можуть самостійно приступити до роботи через невпевненість у собі, загальмованість);
- організуюча – допомагає встановити послідовність виконання завдання, усуває відволікаючі фактори (школярам, у яких спостерігається порушення цілеспрямованості, необхідне повторення інструкції перед кожним завданням);
- зменшення обсягу завдання шляхом розділення його на окремі частини ефективно для дітей з недостатнім обсягом уваги, зниженням її концентрації;
- виконання допоміжного завдання, яке сприяє розв'язанню основного питання, задачі;
- розчленування складного завдання на поетапне виконання елементарних – часто використовується для школярів з дуже низькою пізнавальною активністю;
- постановка запитань, що містять підказку;
- при виконанні розумових дій – опора на практичні дії з наочністю;
- додаткові пояснення;
- багаторазове повторення і показ способу виконання завдання або дії;
- попередження про можливі помилки і способи їх усунення тощо.

Головною при наданні індивідуальної допомоги повинна бути активізація вольових зусиль учнів, їхньої самостійності, підтримання інтересу до виконання навчальної роботи. У будь-якому випадку, добираючи навчальний матеріал, не слід усувати труднощі, що виникають в учня, а слід створити для нього такі умови, щоб він міг їх долати і таким чином формувати нові вміння та навички.

3. Орієнтація на різний темп роботи та динаміку наростання втоми.

Працездатність залежить від темпу, точності роботи та динаміки втомлюваності. Дітям із сповільненим темпом роботи або швидкою втомлюваністю

на етапі пристосування до «особливості» варто зменшувати обсяг завдань, чергувати навантаження з відпочинком, а згодом поступово прискорювати темп і збільшувати стійкість нервової системи до навантажень. В учнів, у яких точність роботи страждає через її прискорений темп, необхідно формувати навички самоконтролю, вміння помічати і виправляти власні помилки. Слід спеціально організувати їх працю, уповільнюючи її. Потрібно давати завдання не одразу, а поетапно, перевіряючи результат виконання кожного елемента.

Другий етап корекційної роботи полягає в розв'язанні низки завдань.

1. Розвиток та корекція психічних процесів.

•Розвиток та корекція уваги. Труднощі у навчанні, пов'язані з нестійкістю уваги, не зникнуть при збільшенні кількості годин на вивчення кожної теми, оскільки увага так і буде залишатися нестійкою. Основний вплив педагога на такого учня повинен бути спрямований на виховання та корекцію самої уваги. Корекція недоліків уваги досягається декількома шляхами: тренуванням з допомогою спеціальних вправ (додатки 1, 2), розвитком регулюючої функції мовлення під час коментування кожної своєї дії дитиною, яка утримує увагу на виконанні завдання.

•Розвиток та корекція пам'яті. Неуспішність учня може бути пов'язана з порушеннями пам'яті. Коригувати її можуть асистент вчителя і психолог за допомогою спеціальних вправ та ігор, формуванням раціональних прийомів запам'ятовування. Також полегшує запам'ятовування процес осмислення матеріалу, відповідний обсяг активного словника дитини.

•Розвиток та корекція мислення.

Нерідко неуспішність дитини з інтелектуальною недостатністю пояснюється низькою здатністю до узагальнення, абстрагування, встановлення причинно-наслідкових зв'язків. У таких випадках дитині особливо важко засвоїти абстрактний рахунок, правила правопису, зрозуміти зміст сюжетної картини, прихованого змісту оповідання, зробити висновок, встановити причину та наслідок тощо. Допомогти такій дитині в навчанні можна лише розвиваючи її мислення та мовлення. Доцільно використовувати розвиваючі завдання (додаток 3) та спеціальні прийоми: помірну

кількість наочності, вчасний перехід від конкретного до абстрактного, значно повільніший темп навчання.

- Розвиток загальної та дрібної моторики.

Труднощі навчання можуть бути пов'язані з недостатністю рухових умінь, грубим порушенням моторики дитини. Такий учень довго не опановує процес письма, погано малює, ліпить, ріже та відстає на уроках фізкультури. Особливу увагу в роботі з такою дитиною слід приділити формуванню навичок самообслуговування, включити в режим дня спеціальні ігри, а в структуру уроку – спеціальні вправи з розвитку точних і дрібних рухів. Актуальними для таких дітей є заняття з адаптивної фізкультури.

- Розвиток та корекція просторових уявлень.

Однією з причин труднощів у формуванні умінь і навичок може бути недостатній розвиток в учня з інтелектуальною недостатністю просторових уявлень. Такій дитині важко опанувати рахунок. Є складнощі у розумінні геометричного матеріалу, малюванні, кресленні, орієнтації в зошиті та навколишньому просторі. Такі учні повинні бути обстежені шкільним психологом, який, при потребі, застосує відповідні корекційні вправи (додаток 4). Тільки своєчасні спеціальні заняття дадуть можливість подолати недоліки в розвитку просторових уявлень, що полегшить формування певних навичок.

- Розвиток та корекція зв'язного мовлення.

У деяких учнів є значне порушення зв'язного мовлення, що також негативно відображається на навчанні. На уроках від них необхідно вимагати відповідей повними реченнями, стимулювати їх міркувати вголос, вголос планувати свою діяльність (додаток 4). Додатково з ними повинен працювати логопед.

2. Розвиток та корекція емоційно-вольової сфери

Робота щодо формування особистісних якостей школяра має поєднуватися із суто корекційною роботою, спрямованою на виправлення тих недоліків характеру й поведінки, що виникли в результаті власного життєвого досвіду. Корекційні зусилля мають бути орієнтовані на подолання розриву в розвитку свідомості, поведінки,

характеру й почуттів у школярів; на подолання розбіжностей між словом і ділом, намірами, бажаннями і фактичними вчинками, між розумом та емоційними проявами .

Необхідно контролювати прояв емоцій дитини, відповідно спрямовувати реагування на зовнішні та внутрішні подразники.

3. Корекція соціально-нормативної поведінки.

Зміст корекційної роботи має передбачати системний вплив на поведінку дитини з метою формування в неї позитивних навичок і звичок поведінки у соціумі. Тому необхідно створювати умови, які максимально сприяли б розвитку корисних звичок і пригніченню, зведенню до мінімуму шкідливих; розвинення самооцінки й самоконтролю учня з тим, щоб він сам, без сторонніх нагадувань, дотримувався позитивних і, по можливості, переборював негативні звички.

4. Розвиток здатності до саморегуляції.

Полягає в формуванні вміння орієнтуватися в завданні та планувати його виконання, здійснювати процесуальний та підсумковий самоконтроль.

Прийомами формування саморегуляції є мовленнєвий супровід завдання, ставлення дитиною уточнюючих запитань, поетапне порівняння результату зі зразком, виконання завдання з опорою на інструктивну картку, пам'ятку тощо. (додаток 5)

Стимулом для розвитку саморегуляції будуть завдання, які є доступними учням і водночас вимагають від них мобілізації всіх їхніх потенційних можливостей.

5. Корекційна спрямованість структури уроку.

Однією з характерних особливостей в дітей з інтелектуальною недостатністю є інертність нервових процесів. Тому поширеним явищем на початку уроку є тривале перебування дитини під впливом вражень, емоцій і форм поведінки, які мали місце на перерві. Одні з них залишаються збуджені, інші – навпаки, пасивні, і розумово інертні. Учні тривалий час по-справжньому не включаються в навчальний процес, саме залучення в працю триває занадто довго.

Для запобігання таким негативним явищам та швидкого налаштування учнів до розумової праці урок розпочинається загальнокорекційним етапом. Його мета: приглушити й зняти попередні враження й збудження в учня, що заважають йому нормально включитись у працю; активізувати нервово-психічні процеси, вивести окремих учнів із стану загальмованості, якщо він перед цим виник; підготувати та налаштувати до подальшої праці на уроці. Усе це позитивно сприяє створенню оптимального стану центральної нервової системи учня, що є необхідною передумовою успішного навчання.

Нервово-психологічна підготовка є одним із типових корекційних засобів. Проводиться вона на початку уроку та триває 5-7 хвилин. Зміст підготовчих вправ може бути різноманітним. Наприклад: усна лічба; дидактична гра (мовна, математична, географічна тощо); вправи на розвиток дрібної моторики з використанням мозаїки, кубиків та інших предметів; творчий диктант; малювання; вправи на розвиток уваги, мислення, пам'яті тощо.

Між змістом вправ для нервово-психологічної підготовки і змістом основної частини уроку існує тісний зв'язок. Для підготовчої частини добирають такі види діяльності, які за характером впливу на організм подібні до тих, що застосовуються в основній частині уроку. Водночас вони не розкривають змісту того, що вивчатиметься на уроці, оскільки подібні до наступних лише за формою, а не за змістом [27, с. 93].

На цьому етапі уроку асистент вчителя має змогу вирішити велику кількість завдань: вплинути на емоційний стан учня, підготувати його до продуктивної діяльності на уроці, сприяти розвитку та корекції психічних процесів (уваги, пам'яті, мислення).

Кожен урок потребує організованого завершення. Важливими складовими заключного етапу уроку є релаксація (заспокоєння учнів), створення установки на відпочинок. З цією метою можна використати декламування віршів, слухання цікавих розповідей під музичний супровід (CD-додаток 1).

РОЗДІЛ 3. СПЕЦИФІКА ВИКЛАДАННЯ НАВЧАЛЬНИХ ДИСЦИПЛІН У СТАРШИХ КЛАСАХ

3.1. Особливості вивчення української мови.

Українська мова – один з основних предметів, що вивчаються у загальноосвітніх навчальних закладах. Це державна мова України, основний засіб спілкування її народу. Як навчальний предмет вона виконує функції пізнання і об'єкту пізнання, засобу корекції та розвитку особистості, її самовираження.

Метою вивчення курсу «Українська мова» є надання учням такої мовної освіченості та мовленнєвого розвитку, які допомогли б їм успішно ввійти в соціокультурний простір країни та адаптуватися й інтегруватися в ньому по закінченню школи. Основними завданнями вивчення української мови учнів 5-9 класів виступають:

- навчання усному і писемному мовленню;
- формування умінь спілкуватися в різних ситуаціях;
- прищеплення етичних і моральних цінностей;
- корекція психофізичних порушень;
- виховання любові до рідної мови;
- формування особистісних рис засобами української мови.

Учні будуть засвоювати українську мову в процесі мовленнєвої діяльності. Основна увага зосереджується на формуванні й розвитку в школярів чотирьох видів мовленнєвої діяльності: аудіювання (слухання-розуміння чужого мовлення), говоріння, читання і письма.

Для реалізації мети і завдань, а також з метою надання шкільному курсу «Українська мова» більшої практичної спрямованості, зміст програми диференційовано на чотири змістові лінії: комунікативну, лінгвістичну, українознавчу і діяльнісну. Реалізуються змістові лінії за розділами: «Лексикологія», «Слово», «Частини мови», «Речення», «Зв'язне мовлення». Учні мають працювати і отримувати знання про одиниці різних мовних рівнів: звуки мови, слово в його лексичному й граматичному значеннях, речення, текст [25, с. 5].

Матеріали до уроків потрібно добирати з урахуванням їх доступності та подавати враховуючи наступні чинники:

- відповідність матеріалу розумовим і фізичним особливостям учнів;
- розміщення матеріалу протягом років навчання;
- послідовне засвоєння (практичним шляхом) наукових понять;
- системне розміщення матеріалу, чим забезпечується адекватність його сприймання, розуміння, запам'ятовування з подальшим усвідомленням для використання у власній діяльності;
- реалізація в змісті системи моральних, етичних і естетичних уявлень, що відповідають вимогам до виховання національно свідомих громадян.

Слід звернути увагу, що при вивченні теми «Лексикологія» в учнів з інтелектуальною недостатністю виникають труднощі з розуміння прямого та переносного значення слів, визначення та розрізнення груп слів за значенням.

Доцільно використовувати такі вправи:

- «Добери синонім та антонім» (додаток 6);
- Гра-пошук «Добери пару» (додаток 6);
- Поясни значення слів.

Протягом усього вивчення теми «Займенник» складнощі виникають при розрізненні форм родового і знахідного відмінків однини усіх трьох особових займенників. Для того, щоб попередити помилки при визначенні відмінків, потрібно навчити учнів користуватися прийомом підстановки іменника. Наприклад:

Р.в. не кликав (кого?) дівчини, (мене, тебе)

З.в. не кликав (кого? що?) дівчину, (мене, тебе)

При подальшому вивченні відмінювання займенників учням пропонують засвоїти порядок визначення відмінка займенника:

- 1) знайти в реченні слово, з яким пов'язаний займенник;
- 2) від даного слова до займенника поставити запитання;
- 3) за запитанням визначити відмінок займенника.

З особовими займенниками учні будуть працювати й під час вивчення теми «Дієслово».

Оскільки при вивченні теми «Прислівник» у школярів виникають труднощі з їх написанням, доцільно використовувати такі вправи:

- «Плутанина» (додаток 7);
- Орфографічна розминка» (додаток 7);

Однією з важливих складових, які забезпечують комунікативну змістову лінію, є формування умінь слухати-розуміти українське усне мовлення. Тому вчитель проводить значну роботу з опанування учнями значення слів, словосполучень, речень, розуміння смислу абзаців, тексту в цілому.

Навчаючи учнів слухати-розуміти чуже мовлення, учитель одночасно навчає їх відтворювати його – говорити, тобто навчає українського усного мовлення. Формуючи в школярів уміння говорити, учитель опирається як на готові зразки мовлення (озвучені тексти діалогічного й монологічного характеру), так і на різноманітний дидактичний матеріал (запитання, опорні слова, предмети та нескладні за змістом сюжетні малюнки, спеціально створені уявні мовленнєві ситуації спілкування тощо).

Усні та письмові перекази рекомендується проводити в тісному взаємозв'язку: від переказу усного до переказу письмового, тобто усні та письмові завдання розміщуються в порядку наростання їх труднощів. Учні з інтелектуальними порушеннями не можуть самостійно писати твори, тому необхідно вчити їх писати твори-мініатюри за допомогою опорних слів, словосполучень та малюнків (предметних, сюжетних).

Метою уроків літературного читання в старшій школі є розумовий розвиток і корекція його недоліків, формування основи читацької культури в школярів, розвиток потреби читати художню літературу, прищеплення інтересу до художньої книги як до джерела інформації, формування особистості учня засобами художньої літератури.

Завданням уроків літературного читання є вдосконалення складових навичок читання, формування читацької самостійності та інтересів, виховання засобами художньої літератури любові до України, пошани до її народу, естетичне виховання засобами мистецтва слова, вироблення умінь працювати з текстами різних жанрів і типів мовлення. Об'єктом вивчення є художній твір, його духовно-етична сутність, естетична специфіка, тому головною формою навчання є діалог, до якого учитель залучає учнів, спонукаючи їх міркувати, висловлювати власну думку.

Робота над текстом твору на уроках читання є основною. Для цього вчитель використовує різноманітні методи і прийоми:

- розповідь;
- бесіда;
- смисловий і структурний аналіз тексту твору;
- самостійна робота учнів з текстом твору, поєднання слова вчителя з різноманітними наочними засобами (художніми ілюстраціями, картинами, фото-відеозаписами тощо).

Особливу увагу вчитель звертає на розуміння учнями змісту твору, що проявляється в умінні знаходити й розуміти часові, просторові й причинно-наслідкові зв'язки у зображуваному, розрізняти істотне й неістотне, порівнювати, узагальнювати, висловлювати власне ставлення до зображених подій, вчинків героїв. Робота над розумінням прочитаного передбачає розвиток умінь усвідомлювати фактичний зміст тексту, опанування уміннями читацької діяльності. Свідченням розуміння є не лише володіння уміннями переказувати близько до змісту тексту, але й перефразувати його, вибирати певні фрагменти тексту, частково змінювати послідовність викладу без порушення логіки змісту, скорочувати чи розширювати зміст тексту.

Працюючи над змістом текстів у 5-9 класах, доцільно використовувати такі творчі вправи:

1. До вірша Володимира Сосюри «Осінь» в 5 класі:

- дидактична гра: «З якого дерева листочок?»;

- імітаційна руханка (відстукування ритму вірша оплесками, музичними інструментами...);

- логопедична гра «Скоромовки» (додаток 8).

2. До казки Івана Франка «Фарбований лис» в 6 класі:

- робота з прислів'ями та приказками;
- складання пазлів-ілюстрацій до тексту твору;
- гра-асоціація (додаток 9).

3. До розділу українські народні пісні в 7 класі:

- музичний калейдоскоп (прослуховування добірки пісень);
- малювання ілюстрацій до пісень;
- інсценування колядок, щедрівок.

4. До оповідання С. Руданського «Запорожці у короля» у 8 класі:

- методичний прийом «Вірю-не вірю» (учитель ставить запитання, а учні повинні дати відповідь чи вірять вони у це, чи ні);
- ознайомлення з виставкою книг про запорозьких козаків;
- стратегія «Кубування» (учні описують, порівнюють, асоціюють козаків...);
- словникова робота.

5. До твору Лесі Українки «Лісова пісня» у 9 класі:

- словникова робота – міфічні істоти (додаток 10);
- вправа «Закінчи думку»;
- логічна гра «Про якого героя сказано?»;
- поетична хвилинка (прослуховування уривків з твору) (CD-додаток 2).

Позакласне читання є важливою складовою ознайомлення учнів з доступною їм художньою класичною і сучасною літературою. Школярі знайомляться з науково-пізнавальною літературою, розширюють знання про творчість письменників і поетів, твори яких вивчали на уроках, в них формуються читацькі компетентності.

Позакласне читання ґрунтується на знаннях та вміннях, здобутих на уроках класного читання. Успіх таких уроків залежить від сформованості навичок читання:

свідомості, правильності, швидкості, виразності. Саме уроки позакласного читання дають учителю можливість поглибити знання учнів, які вони одержали.

Наприклад, на уроці діти читають українську народну казку, а на уроці позакласного читання можна поглибити знання дітей про українські народні казки і прочитати з ними не одну, а 2-3.

При вивченні української мови та літератури велике значення має спільна робота вчителя з логопедом. Часто причиною шкільних проблем дітей з особливими освітніми потребами є порушення їх мовленнєвого розвитку, яке проявляється в дефектах звуковимови, мізерності словникового запасу, невмінні граматично правильно узгоджувати слова в реченні та будувати зв'язні висловлювання. В школярів виникають труднощі в процесі опанування навичок читання і письма, з'являються стійкі специфічні помилки (пропуски чи заміна літер і складів, недописування або недочитування слів, переставляння частин слова тощо).

Крім того, учням старших класів з інтелектуальними порушеннями притаманний низький рівень усвідомлення логічної організації тексту, вони неадекватно сприймають його структуру. Через це їхнє усне мовлення характеризується цілою низкою невикористаних зв'язків, непослідовністю, великою кількістю граматичних і синтаксичних помилок, що призводить до недосконалості зв'язного мовлення. Вони часто пропускають головні та другорядні члени речення, а не усвідомлюючи смислового призначення прийменників і сполучників, вдаються до їх пропусків. Також не можуть розкрити тему висловлювання, визначити його основну думку. Будуючи зв'язне висловлювання, часто відходять від теми, роблять різноманітні привнесення, які не стосуються змісту висловлювання.

Цим дітям необхідна логопедична допомога. З ними потрібно працювати переважно над формуванням лексико-граматичних засобів мови і розвитком зв'язного мовлення, щоб забезпечити перехід від накопичених уявлень і пасивного мовленнєвого запасу до активного використання мовних засобів.

Працюючи з дітьми із системним недорозвитком мовлення, обумовленим інтелектуальною недостатністю, в яких низький рівень зв'язного мовлення,

необхідно поступово навчати їх розповідати про себе, своїх друзів, робити опис погоди, тварин, пір року, складати розповіді за малюнками, за серією малюнків, за планом, діалоги тощо. Можна використовувати опорні схеми, за якими діти правильно, логічно складають опис, розповідь, а для закріплення правильної вимови – картки з малюнками на певний звук.

Також корисними в роботі з дітьми з порушеннями мовлення будуть мовленнєві ігри «Хто більше?» (назвати слова із запропонованим звуком на початку, вкінці та всередині слова), «Збери слово» (л, о, к, а, ш– школа...), «Утвори нове слово», «Що змінилось?», ігри і вправи типу «Хто яку роботу робить?», «Хто чим славиться?», творчі завдання (шаради, ребуси, кросворди). Завдання необхідно постійно ускладнювати (наприклад: знайти дієслова, дібрати до слів-назв слова-ознаки, поділити іменники на склади для переносу, знайти власні іменники, пояснити правопис).

Далі слід приділяти увагу вмінням учнів встановлювати зв'язки слів у реченні, поширювати прості речення словами та словосполученнями, складати речення за зразком та схемою, відновлювати зміст деформованих речень за допомогою мовних ігор «Заблукали слова», «Зруйнувалося речення», «Плутанина», «Допоможи знайти помилку», «Цікава картинка».

Під час роботи над реченням учням можна запропонувати по 2-3 завдання типу «Встав пропущену букву, слово» (наприклад: «Діти йдуть ... школи. Птах ... з клітки. Хлопчики повертаються з лісу...»), вправи зі складання речень за кількома словами (наприклад, даються два слова: «машина» і «вулиця», з якими потрібно скласти фразу: «машини їдуть по вулиці» (або «по вулиці їдуть машини»). Для вдосконалення усного мовлення школярам дається прочитати вголос невелику (6-12 рядків) розповідь, потім переказати (додаток 11).

Всі вироблені мовленнєві навички слід ретельно відпрацьовувати. Навчальними ситуаціями слід спонукати учнів до безпосередніх висловлювань (створення творів з обґрунтуванням власної думки (додаток 11), створення власних казок, віршів). Матеріал повинен закріплюватись не лише в різноманітних вправах, а

й в різних ситуаціях життєвого характеру (завдання типу: «Розмова по телефону»...) (додаток 12). Наступним етапом з розвитку усного мовлення є робота над складанням оповідань-імпровізацій на задану тему, проведення з учнями діалогів. Сюжет таких бесід може бути різним: «У магазині», «В бібліотеці», «Біля театральної каси» (додаток 12).

Ступінь складності завдання повинен відповідати рівню навчання, індивідуальним мовленнєвим можливостям, ступеню вираженості первинних і вторинних вад.

Для підвищення мотивації дітей доцільно використовувати різноманітні освітні технології. Все частіше використання нетрадиційних прийомів, технологій підвищує інтерес в учнів до мови, допомагає краще їм засвоїти матеріал. Наприклад: використання технології сторітеллінгу (донесення інформації шляхом розповідання смішної або повчальної історії з реальними або вигаданими персонажами). Діти проживають події разом з героями, виражають свої емоції, у них розвивається уява, монологічне мовлення, формується комунікативна культура, навчаються працювати в команді, долають страх публічного виступу, налагоджуються стосунки з однолітками. Прийоми, які застосовуються у технології сторітеллінгу: складання історій за колажем, відео або малюнки, лепбуки, плутанина та створення історій за власним задумом.

Використання ІКТ у логопедичній роботі як допоміжного інноваційного елементу (інтерактивні ігри «Буквений дощик», «Склади слово», «Склади речення за малюнками», тощо) допомагає оптимізувати, індивідуалізувати процес навчання, розширює можливості роботи з наочним матеріалом, що сприяє успішному досягненню поставленої мети.

Отже, правильно організована корекційна робота з дітьми, у яких є системні порушення мовлення, створює умови не тільки для виправлення вад усного та писемного мовлення, але й спонукає на цілеспрямоване формування в учнів різних мовленнєвих функцій для повноцінного навчання.

3.2. Особливості вивчення математики

Під час навчального процесу дітей з особливими освітніми потребами готують до повноцінного життя та самостійної життєдіяльності в сучасних соціально-економічних умовах. Школа покликана дати учням систему знань, умінь та навичок з основних навчальних дисциплін, які допоможуть їм оволодіти трудовою професією та адаптуватись до життя в суспільстві. Математика як навчальна дисципліна посідає важливе місце в освітньому процесі учнів з інтелектуальними порушеннями. Вона є одним із предметів, який викликає значні труднощі в більшості школярів з порушенням інтелекту.

Навчання математики спрямоване на те, щоб:

- формувати в учнів доступні кількісні, просторові, часові уявлення та поняття;
- навчити виконувати чотири арифметичні дії з цілими та дробовими числами;
- ознайомити з такими величинами, як довжина, маса, площа, об'єм, вартість, швидкість, час та одиницями їх вимірювання;
- навчити застосовувати набуті в школі теоретичні знання й уміння при розв'язуванні простих і складених арифметичних задач;
- вміти використовувати на практиці знання про міри часу та метричну систему мір, орієнтуватись в навколишньому середовищі на основі розвитку кількісних, часових та просторових уявлень;
- застосовувати обчислювальні навички та досвід вимірювання величин у практичних ситуаціях;
- навчити учнів користуватися вимірювальними приладами та креслярськими інструментами;
- ознайомити з плоскими й об'ємними геометричними фігурами та тілами, навчити будувати їх.

Навчання математики повинно мати практичну спрямованість і бути пов'язаним з іншими навчальними предметами та життям. Даний курс спрямований на оволодіння учнями такими знаннями та практичними вміннями, які допоможуть застосовувати їх у повсякденному житті. Потрібно готувати школярів до засвоєння

професійно-трудоуих знань, умінь і навичок та вчити використовувати їх у життєвих ситуаціях.

Специфіка навчання учнів з порушенням інтелектуального розвитку вносить свої корективи. Школярі мають труднощі з засвоєнням навчального матеріалу, виконанням практичних та самостійних робіт, так як мають нестійку увагу, короткочасну пам'ять, слаборозвинене логічне мислення.

У зв'язку з присутністю в учнів з особливими освітніми потребами ряду ускладнень при вивченні математики, існують особливості навчання предмету. Оскільки такі діти схильні до уповільненого запам'ятовування та швидкого забування матеріалу, його потрібно подавати невеликими «порціями» (частинами), закріплювати і повторювати на кожному уроці. Під час пояснення матеріалу спрощується структура і зменшується обсяг знань відповідно до обмежених пізнавальних можливостей учнів. Вчитель за допомогою запитань, тренувальних вправ, унаочнення виправляє дії учнів, спільно виконує частини завдань.

Зміст навчального матеріалу має корекційно-розвиваючу спрямованість. Методи та прийоми, які вчитель використовує на уроці, мають бути направлені на подолання порушень психофізичного розвитку школярів. На етапі вивчення нового матеріалу важливо розкрити значення цієї теми в подальшій діяльності, використання її в інших науках, наводити приклади з життя. На уроках потрібно використовувати: лічильний матеріал, наочність, дидактичні ігри, інноваційні технології, натуральні предмети, цікаві завдання, різні види інструкцій, виконувати математичні та графічні диктанти, елементи програмованого навчання (тести). Для кращого запам'ятовування матеріал слід робити яскравим, більш образним, емоційним.

Програма з математики складена таким чином, що враховується принцип концентричності, при цьому дотримуються вимоги послідовності, науковості, доступності та системності навчання.

Вивчення арифметичного матеріалу в кожному концентрі відбувається повно і закінчено. Таке розташування матеріалу дає можливість оволодіти математичними

знаннями поступово. Нумерація чисел та складність арифметичних дій в кожному концентрі розширюються. Перед вивченням нового матеріалу відбувається повторення раніше вивченого, а також розширюється нумерація чисел та складність арифметичних дій. Школярі на кожному етапі знайомляться з числами, арифметичними діями, їх властивостями, поглиблюють і розширюють ці знання в наступних концентрах. Так, наприклад, в 6 класі вивчають нумерацію чисел, арифметичні дії та їх властивості в межах 1000, а в 7 і 8 класах – в межах 10000.

Організація роботи на даному етапі передбачає використання значної кількості наочних посібників, оскільки практично кожне нове число або математичне поняття, яке формується у школярів, необхідно унаочнити.

В 5 класі учні вивчають нумерацію чисел і арифметичні дії з ними в межах 100. Під час вивчення нумерації вчитель особливу увагу звертає на нумерацію круглих десятків (10, 20, 30,...,80, 90) та чисел від 21 до 99. На допомогу прийде гра-посібник «Навчання рахунку до 100» за методикою М.Зайцева.

Навчання учнів додаванню та відніманню чисел в межах 100 проводиться з наростанням ступеня складності. У цей період новим для школярів є поняття про прийоми додавання та віднімання двоцифрових чисел. Виконання операцій над цими числами проводиться у певній послідовності: спочатку розглядається обчислення прикладів без переходу, а потім – з переходом через розряд. Розв’язування прикладів без переходу через розряд виконують прийомами усних обчислень, починаючи з вищих розрядів (десятків). Такі приклади записують в рядок. Приклади на додавання і віднімання з переходом через розряд записують в стовпчик. При поясненні цього матеріалу доречно використовувати наочні посібники, палички, таблиці розрядів, абак, рахівниці, лінійки. За діяльністю школярів потрібно слідкувати, допомагати тим, в кого виникають труднощі та обов’язково відмічати навіть мінімальні їх успіхи.

Учні також розв'язують приклади на порядок дій з круглими дужками. При цьому спочатку потрібно позначати цифрами послідовність виконання дій:

$$1) 30 + (70 - 50) =$$

$$2) 45 - (20 - 10) + 30 =$$

Одночасно з вивченням чисел школярі вивчають такі величини, як вартість, маса, місткість, довжина, час та одиниці їх вимірювання. На цьому етапі роботи доцільно використовувати наочність та роздатковий матеріал для кожного учня.

При вивченні нумерації чисел в межах 100 як основний тип наочності використовують пучечки (десятки) і окремі палички, рахівницю, таблицю «Сотня», абак для навчання рахунку. Порядок розташування чисел натурального ряду варто проілюструвати за допомогою квадрату «сотня», клітинки якого заповнюються учнями самостійно.

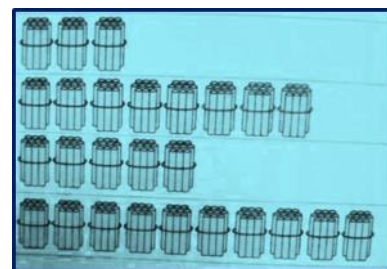
Табличне множення чисел на 4, 5, 6, 7, 8, 9 і відповідні випадки ділення на рівні частини учні вивчають в 5 класі. Множення та ділення вивчають паралельно: за таблицею множення одного числа розглядається відповідний випадок ділення. При такому порядку вивчення теми школярі краще запам'ятовують результати таблиці множення і ділення. Оскільки учням важко засвоїти таблицю множення та ділення чисел, їм дозволяється користуватися готовими таблицями протягом тривалого періоду, а деяким – постійно. [16, с. 5]

Щоб зацікавити школярів, можна використовувати різноманітні вправи для усних обчислень, ігри, віршовані задачі.

2		3		4		5	
2 × 1 = 2	3 × 1 = 3	4 × 1 = 4	5 × 1 = 5	2 × 2 = 4	3 × 2 = 6	4 × 2 = 8	5 × 2 = 10
2 × 3 = 6	3 × 3 = 9	4 × 3 = 12	5 × 3 = 15	2 × 4 = 8	3 × 4 = 12	4 × 4 = 16	5 × 4 = 20
2 × 5 = 10	3 × 5 = 15	4 × 5 = 20	5 × 5 = 25	2 × 6 = 12	3 × 6 = 18	4 × 6 = 24	5 × 6 = 30
2 × 7 = 14	3 × 7 = 21	4 × 7 = 28	5 × 7 = 35	2 × 8 = 16	3 × 8 = 24	4 × 8 = 32	5 × 8 = 40
2 × 9 = 18	3 × 9 = 27	4 × 9 = 36	5 × 9 = 45	2 × 10 = 20	3 × 10 = 30	4 × 10 = 40	5 × 10 = 50
6		7		8		9	
6 × 1 = 6	7 × 1 = 7	8 × 1 = 8	9 × 1 = 9	6 × 2 = 12	7 × 2 = 14	8 × 2 = 16	9 × 2 = 18
6 × 3 = 18	7 × 3 = 21	8 × 3 = 24	9 × 3 = 27	6 × 4 = 24	7 × 4 = 28	8 × 4 = 32	9 × 4 = 36
6 × 5 = 30	7 × 5 = 35	8 × 5 = 40	9 × 5 = 45	6 × 6 = 36	7 × 6 = 42	8 × 6 = 48	9 × 6 = 54
6 × 7 = 42	7 × 7 = 49	8 × 7 = 56	9 × 7 = 63	6 × 8 = 48	7 × 8 = 56	8 × 8 = 64	9 × 8 = 72
6 × 9 = 54	7 × 9 = 63	8 × 9 = 72	9 × 9 = 81	6 × 10 = 60	7 × 10 = 70	8 × 10 = 80	9 × 10 = 90

При вивченні нумерації чисел в межах 1000 основними наочними посібниками можуть бути: палички, пучки паличок по 10, 100 штук, рахівниці, абак, цифрові каси з записом круглих десятків та сотень, розрядна таблиця, книжка «Тисяча».

При обчисленні прикладів на додавання та віднімання в межах 1000 без переходу через розряд використовуються усні обчислювальні прийоми, а з переходом через розряд – прийоми письмових обчислень. При усному додаванні і відніманні в основному застосовуються алгоритми обчислення прикладів в межах 100, а при письмовому – табличне додавання і віднімання в межах 20.

Виконання арифметичних дій другого ступеня можуть проводитись із застосуванням усних і письмових прийомів обчислень. Успішне вивчення письмового множення і ділення чисел в межах 1000 вимагає від учнів знань таблиці множення і ділення, навичок швидкого додавання і віднімання в межах 100 та перетворення одиниць нижчого розряду у вищі і навпаки. Вивчення письмового ділення необхідно починати з найлегших прикладів, у яких і сотні, і десятки, і одиниці діляться на дільник без остачі ($963:3$; $428:2$), а потім поступово їх ускладнювати.

При вивченні багатоцифрових чисел використання наочності обмежене. Найбільш доступними можуть бути абак, рахівниця. Для кращого засвоєння складу чисел та місця цифри у числі використовується нумераційна таблиця, таблиці цифр. Всю цю наочність корисно мати як для класного, так і для індивідуального користування [4, с. 296-297]. Учні виконують вправи на розкладання чисел на розрядні доданки, аналізують числа за їх десятковим складом, рахують розрядними одиницями в прямому і зворотному порядку та визначають місце числа в числовому ряді.

Письмове додавання і віднімання багатоцифрових чисел виконують порозрядно, починаючи з одиниць першого класу. Спочатку розглядають приклади на додавання і віднімання без переходу через розряд, а потім – з переходом через

розряд в одному, двох і більше розрядах. При розв'язуванні прикладів на додавання школярів вчать користуватися переставним ($123 + 3078 = 3078 + 123$) і сполучним ($(13000 + 8000) + 2000 = 13000 + (8000 + 2000)$) законами додавання.

При вивченні множення та ділення багатоцифрових чисел в учнів виникають значні труднощі. Тому з множенням та діленням потрібно знайомити школярів у послідовності, що передбачає врахування ступеня складності. Перед вивченням множення і ділення багатоцифрових чисел на одноцифрове число потрібно організувати серію підготовчих вправ типу: $6 \times 5 = 6 + 6 + 6 + 6 + 6$; $70 + 70 + 70 = 70 \times 3$ та повторення табличних випадків множення і ділення та ділення 1 і 0. У процесі підготовки до вивчення дій ділення багатоцифрового числа на одноцифрове потрібно виконати вправи, пов'язані з визначенням кількості цифр в частці (можна точками позначати потрібну кількість цифр в частці). При вивченні ділення багатоцифрового числа на одноцифрове доцільно використати пам'ятку, виготовлену на великому аркуші паперу (додаток 13).

У викладанні математики значне місце займають арифметичні задачі, які мають велике практичне, загальноосвітнє та корекційно-виховне значення для учнів з особливими потребами.

Прості арифметичні задачі є складовою частиною складених задач. Тому, формуючи вміння розв'язувати прості задачі, готують учнів до розв'язання складених.

Вчитель знайомить школярів з структурними елементами задачі: умовою, числовими даними та запитаннями. Спочатку проводиться робота над змістом задачі. При цьому особлива увага звертається на розуміння учнями ситуації, яка описується в задачі. Вона передбачає розбір незрозумілих слів в тексті задачі, читання тексту вчителем та учнями. Потім записують умову задачі та повторюють її за запитаннями. Після усного складання послідовності дій школярі записують розв'язок задачі в зошитах.

Як показує практика, при навчанні розв'язуванню задач необхідно використовувати схеми, наочний і дидактичний матеріал (додаток 14).

В 5 класі учнів вчать розв'язувати прості арифметичні задачі на додавання, віднімання, множення, ділення, на різницеве й кратне порівняння та складені арифметичні задачі. При розв'язуванні різних типів задач використовують такі форми запису умови задачі: скорочену, структурну (скорочено-структурну), схематичну.

В старших класах школярі знайомляться з задачами на залежність між швидкістю, часом і відстанню. Поняття про швидкість рівномірного прямолінійного руху доцільно формувати шляхом безпосереднього спостереження швидкостей пішоходів і машин, велосипедів, лижників. Такі спостереження за руховими об'єктами дають учням змогу зрозуміти залежність між швидкістю, часом і відстанню, усвідомити та вибрати правильний спосіб розв'язання арифметичної задачі [17, с. 3]. При розв'язуванні задач на співвідношення швидкості, часу і відстані та ціни, кількості і вартості доцільно використовувати табличну форму запису умови задачі (додаток 16). Така форма короткого запису дозволяє школярам наочно пересвідчитись, що за відомими двома величинами можна обчислити третю. При розв'язуванні складених задач на рух (на зустрічний рух, на рух двох тіл в протилежному напрямку, на рух двох тіл в одному напрямку) учням допоможе графічна форма запису умови задачі, яка виконується у вигляді креслення (додаток 15).

На уроках математики школярі також розв'язують задачі практичного спрямування, з якими їм доведеться зустрічатися в повсякденному житті та застосовувати в практиці.

Підбираючи арифметичні задачі, не варто обмежуватись лише матеріалом підручника, а використовувати матеріали з науково-популярної літератури, журналів, газет, відомості з практичних робіт школярів. Особливу увагу слід приділяти самостійному складанню задач учнями з використанням предметної наочності.

При вивченні теми «Звичайні дробі та мішані числа» (чисельника та знаменника дроби, мішаного числа) доцільно використовувати на уроках наочний та роздатковий матеріал (стрічки, геометричні фігури, аркуші паперу, яблука, цукерки)

(додаток 16, 17) та виконувати практичні завдання на поділ предметів на рівні частини. По можливості, всі види робіт учнів з ділення на рівні частини доцільно відобразити в зошиті (накреслити, намалювати, розфарбувати).

З метою формування в учнів знань про правильні та неправильні дроби доцільно використати методичний прийом, який вже апробований в освітньому процесі (В.В.Ек): «перевести» математичну

символіку через використання аналогії в доступний для школярів наочний образ, який краще запам'ятовується дітьми.

На основі спостережень, практичних вправ з предметами і величинами учні вивчають скорочення дробів, перетворення цілого і мішаного числа в неправильний дріб, виключення цілого числа з неправильного дроби, віднімання дроби від одиниці та від цілого числа, вчаться знаходити одну або кілька частин від числа або предмета і число за його частиною. Для розв'язання прикладів на додавання та віднімання дробів використовуються дроби з невеликими знаменниками (додаток 17).

Таким чином, нові знання діти засвоюють не шляхом заучування правил, а в процесі роботи над конкретним матеріалом. Вивчення дробів сприяє розвитку мовлення, збагаченню словникового запасу новими термінами, має велике життєво-практичне значення.

На уроках математики в старших класах також вивчають геометричний матеріал. Формування геометричних уявлень відіграє важливу роль в корекції моторики, в розвитку вмінь орієнтуватися у просторі, сприяє розвитку мислення, пам'яті, уваги, уявлення, мовлення. Учні вчаться розпізнавати геометричні фігури на моделях, малюнках, оточуючих предметах, знайомляться з властивостями геометричних фігур, оволодівають графічними уміннями, вчаться користуватися вимірювальними і креслярськими інструментами, набувають практичних навичок у розв'язуванні задач на вимірювання. Практичні роботи, які виконують учні на

уроках математики, ефективні для корекції уваги й логічного мислення та розвивають їх пізнавальну діяльність.

Організація роботи при вивченні геометричного матеріалу передбачає використання значної кількості відповідних наочних посібників, дидактичного матеріалу, інструментів для проведення практичних робіт, спеціальних завдань та вправ. Так, наприклад, при вивченні геометричних фігур можна використовувати казки (додаток 18), віршовані загадки (додаток 19), ребуси (додаток 20), стародавню китайську гру «Танграм» (додаток 21).

Важливе місце на уроках математики займає формування в учнів обчислювальних навичок. Вправи з усної лічби є складовою частиною майже кожного уроку математики. Усна лічба вносить різноманітність у викладання математики, сприяє закріпленню знань і забезпечує швидку їх перевірку. Вправи з усної лічби створюють емоційно позитивну ситуацію на уроках математики, викликають інтерес з боку учнів до предмету в цілому. З метою розвитку активності в школярів необхідно урізноманітнювати форми усної лічби, наповнювати матеріал життєвим змістом, цікавими завданнями, нескладними задачами. Для усної лічби можна використовувати математичні загадки, ребуси, кросворди, кругові приклади, усні задачі, віршовані лічилки, наочні посібники, дидактичний матеріал (додатки 22, 23, 24). Вони урізноманітнюють уроки математики і роблять їх цікавими.

Таким чином, формування системи математичних знань у школярів досягається за допомогою основних принципів та методів організації навчання. Мінімум отриманих знань в школі повинен стати базою для подальшого формування і поглиблення професійних навичок, необхідних для адаптації в самостійному житті.

Комплексне використання інтерактивних методів, прийомів, організаційних форм навчання дає можливість активізувати пізнавальну діяльність учнів,

застосовувати математичні знання до вирішення конкретних практичних завдань, які повсякчас виникають у житті, у процесі входження до соціального середовища.

3.3. Особливості викладання предметів природничого циклу

Вивчення природознавства у спеціальних школі для дітей з порушенням інтелектуального розвитку передбачає ознайомлення учнів з доступними для них елементами неживої природи, будовою і життям рослин і тварин, а також організмом людини і його функціонуванням.

Основними структурними компонентами змісту курсу «Природознавства» є уявлення і поняття про навколишній світ, про живу та неживу природу, про взаємозв'язки в живій та неживій природі, вміння виявляти причинно-наслідкові залежності та робити висновки.

Добір навчального матеріалу з природознавства потрібно здійснювати на основі врахування принципів достатності (необхідності) для формування в учнів уявлень про навколишній світ, усвідомлення себе як частини природи, розуміння суті об'єктів неживої і живої природи, зв'язку між природою та трудовою діяльністю, доступності матеріалу для сприймання й засвоєння учнями [8, с.2].

Так, при вивченні теми «Транспорт і шляхи сполучення міста» у 5 класі матеріал уроку засвоюється краще через врахування принципу достатності. А саме, діти записують вдома, яким транспортом їдуть до школи і перераховують назви всіх зупинок на маршруті.

При вивченні теми «Піщані, глинисті ґрунти і чорноземи. Дослід «Визначення водопроникності та вологоємності піщаних та глинистих ґрунтів» у 6 класі через демонстрацію досліду дітей потрібно підвести до висновку уроку: піщані ґрунти сипучі і швидко пропускають воду, глинисті ґрунти не сипучі і повільно пропускають воду. Тому в посушливе літо картопля дасть кращий врожай на глинистих ґрунтах, а в дощове літо – на піщаних. Найкращу врожайність культурних рослин дають чорноземи.

При вивченні теми «Будова стебла на прикладі липи. Рух по стеблу мінеральних та органічних речовин» у 7 класі крім демонстрації досліду «Рух по стеблу мінеральних речовин доречно показати практичне використання руху рідини по стеблу, листках і квітах на прикладі фарбованих орхідей та хризантем. Причинно-наслідковий зв'язок процесу закріплюються набагато краще.

При вивченні теми «Хижі птахи: сова, орел» у 8 класі під час обговорення особливостей хижих птахів і їх пристосованості до певних умов життя на основі гри «Шляхами зникаючих птахів» у дітей формуються цілісні уявлення про будову і спосіб життя хижих птахів, виникає закономірний висновок про низьку ефективність охоронних заходів як в нашій країні, так і в світі в цілому.

При вивченні теми «Охорона повітря. Боротьба за чистоту повітря» в 9 класі доречно буде зробити оазис кімнатних рослин, які найкраще очищують повітря від шкідливих речовин. Дифенбахія і китайська троянда знищують бактерії, фікус і хлорофітум вбирають в себе токсини, аспарагус поглинає важкі метали, алоє знезаражує повітря. Учні бачать рослини, доглядають, закріплюють знання з курсу «Рослини».

Завдяки принципу достатності (необхідності) та доступності викладеного матеріалу буде досягнута і мета предмета «Природознавство»: формування в учнів знань про природу, уявлень та елементарних понять про конкретні об'єкти неживої та живої природи, про зв'язки між живою та неживою природою, усвідомлення учнями належності людини до природи та суспільства; створення світогляду для бережливого ставлення до навколишнього середовища.

Для підготовки учнів з інтелектуальними порушеннями до оволодіння складним для них матеріалом природничого змісту проводиться значна

пропедевтична робота на предметних уроках, у процесі вивчення тем про людину, під час спостережень у природі. Дана робота проводиться на уроках курсу «Я у Світі» у 5 класі.

Під час вивчення теми «Моделювання соціальних ролей (учень-учитель-директор школи; покупець-продавець, водій-поліцейський)» з розділу «Людина в суспільстві» діти через рольову гру вчать вести діалог, збільшують свій словниковий запас, адаптуються до життя в суспільстві.

Завдання курсу географії – дати учням життєво важливі знання, практичні вміння і навички; виховати в них любов до рідного краю, вміння розуміти і берегти природу, пізнавати природні явища в їхньому причинному зв'язку та постійній взаємодії. У школярів розвивається увага, пам'ять, абстрактне мислення, спостережливість, збагачується уява. Географія вивчається з максимальною опорою на чуттєвий досвід учнів. Для цього здійснюється поступовий перехід від сприймання географічної інформації в навколишньому оточенні до узагальнення знань, від конкретних наочних посібників до символічних (карта, глобус, календар природи).

Однією з найважливіших форм роботи на уроках географії у 6-9 класах є спостереження учнів за навколишньою природою й самостійне ведення календаря природи. Ця робота дисциплінує дітей, розвиває системність, наступність, відповідальність.

Під час проведення екскурсії «Вивчення водойм рідного краю» у 6 класі до найближчого джерела учні отримують краєзнавчі відомості, які розширюють географічні знання від околиць нашої місцевості до меж країни. Це не лише збагачує знаннями дитину, а й формує її світогляд (додаток 25).

Під час вивчення теми «Обертання Землі навколо Сонця. Зміна пір року» у 7 класі дітям важко встановити причинний

зв'язок між обертанням Землі навколо Сонця і змінами пір року. Для полегшення сприйняття матеріалу доцільно використовувати сюжетну гру «Сонце і Місяць». Діти активні, включається чуттєва сфера, інформація запам'ятовується краще.

Вивчення географії пов'язане і з практичним характером курсу. Учні систематично виконують різноманітні практичні роботи в 7-9 класах. Практичні роботи з контурними картами – досить складне завдання для дітей. Але з часом, в результаті послідовної й систематичної роботи вони навчаються відносно самостійно виконувати цю роботу.

Так, під час вивчення теми «Відкриття і вивчення Антарктиди. Практична робота «Позначення основних форм рель'єфу, Південного полюсу, полюсу холоду та магнітного полюсу» у 8 класі в учнів розвивається просторова уява, увага, пам'ять.

Під час вивчення теми «Вплив діяльності людини на рослинний і тваринний світ» у 9 класі учні вивчають склад домашнього прального порошку на наявність фосфатів, вчать сортувати сміття, замінюють миючі засоби на екологічно чисті продукти (додаток 26).

Отже, в учнів формується діяльна відповідальність за оточуюче середовище, розуміння себе як невід'ємної частини живої і неживої природи.

Зміст географічного матеріалу дає великі можливості для здійснення корекції вад пізнавальної діяльності учнів з інтелектуальними порушеннями, зокрема, розвитку в них пізнавальних інтересів і уваги, збагачення словникового запасу новими назвами, термінами, вдосконалення розмовної мови, виховання діяльної любові до навколишнього середовища.

3.4. Особливості викладання історії України

Діти з інтелектуальною недостатністю важко соціалізуються, тому що цей процес для них складний та довготривалий. Чим краще будуть сформовані необхідні знання, уміння та навички, тим легше буде учням інтегруватися до активної участі в суспільному житті.

Початковий курс історії України, що вивчають діти з інтелектуальною недостатністю, має на меті формування знань про життя людей на території сучасної України з найдавніших часів до сьогодення, вироблення уявлень та елементарних понять про побут, звичаї, традиції, вірування, боротьбу за рідну землю наших предків від доби Київської Русі до здобуття незалежності та України сучасної. Знання історії своєї країни розширює кругозір учнів, сприяє самостійності та активності, виховує пошану до матеріальних та духовних здобутків попередніх поколінь, любові до своєї Батьківщини, усвідомлення належності до українського народу та повагудо його історії.

Учні з інтелектуальними порушеннями здатні до фрагментарного сприйняття історичних подій, усвідомлення фактів без логічних, причинно-наслідкових зв'язків.

Беручи до уваги слабкі навички читання таких учнів навіть в старших класах (швидкість читання, розуміння прочитаного), учитель на початку вивчення нового матеріалу ніколи не застосовує самостійне ознайомлення зі змістом параграфа. Робота з підручником проводиться на всіх інших етапах уроку, працюючи з текстом, учні можуть шукати відповіді на запитання, добирати коментарі до ілюстрацій, порівнювати текст з ілюстраціями та картами, знаходити нові слова та пояснювати їх, формулювати запитання.

Вчитель викладає матеріал послідовно, поділяючи його на логічно завершені частини, використовуючи зрозумілі слова у простій формі, у середньому темпі. Під час пояснення вчитель обов'язково проводить словникову роботу незрозумілих слів, історичних термінів. Оповідно-описова розповідь має бути емоційно забарвленою, щоб учні могли виразніше уявити ситуацію, в якій відбувалася подія. Виклад матеріалу повинен неодмінно підкріплюватись наочністю, так як свідоме засвоєння учнями з інтелектуальними порушеннями здійснюється лише з опорою на безпосереднє чуттєве сприйняття дійсності.

Бесіда є також важливим методом в організації навчання учнів на уроці історії України, бо відображає особливості пізнавальної діяльності школярів. Вчитель, пропонуючи учням зрозумілі та доступні питання, спонукає їх до активної

розумової діяльності. В результаті відбувається усвідомлення фактів, мобілізація наявних знань, а також розвивається логічне мислення.

На уроках історії необхідно звертати увагу на розвиток усного зв'язного мовлення та збагачення словника учнів. Для цього потрібно під час опитування сприяти використанню дітьми історичної термінології, вимагати від учнів розгорнутих відповідей, повторювати раніше вивчені слова, під час узагальнень використовувати найбільш важливі історичні поняття.

Найважче школярам з інтелектуальними порушеннями встановлювати причинно-наслідкові зв'язки між історичними явищами. Більшість історичних причинно-наслідкових зв'язків носить багатозначний характер. Певна подія виникає внаслідок дії не однієї, а декількох причин, серед яких є головні, обов'язкові, і в той же час те або інше явище стає причиною не одного, а кількох наслідків. Історичні явища часто виникають не відразу після дії якої-небудь причини, а через певний, інколи тривалий проміжок часу.

З перших уроків вивчення історії України вчитель повинен вчити учнів встановлювати причинно-наслідкові зв'язки між історичними подіями та фактами. Він намагається навчити учнів виявляти причину явища. Наприклад, з'ясувати відмінність життя представників різних класів, відповівши на запропоновані вчителем питання: «Чому кріпосні селяни жили погано, а поміщики жили добре?», «Чому кріпосні селяни повстали?».

Щоб зрозуміти, наскільки учні можуть вирішити причинні ситуації, які створюються за допомогою наочно-образних засобів, можна запропонувати виконати два завдання.

У першому завданні демонструється фрагмент кінофільму «Поміщик вбиває кріпосного селянина», а потім – фрагмент: «Повстали кріпосні селяни на тлі підпаленої поміщицької садиби з сокирами і вилами нападають на поміщиків».

У другому завданні пропонується фрагмент «Панщина», на якому зображено явно немолодого селянина, що зігнувся від непосильної роботи, а поруч стоїть вдоволений владний поміщик. В наступному фрагменті – у присутності поміщика за

якусь провину слуги б'ють кріпака-селянина. Третій фрагмент – група кріпосних селян, доведена до відчаю, озброївшись вилами, б'є поміщика.

Учні повинні самостійно проаналізувати кадри-малюнки, розкрити їх зміст, виділити головне і на цій основі розкрити причинні зв'язки.

Наступний крок передбачає створення ситуації пошукового характеру за допомогою наочно-образних засобів. Варто запропонувати учням самостійно проаналізувати зміст декількох картинок і знайти причинно-наслідкові залежності, об'єктивно існуючі між подіями, які на них зображені. При цьому наголошується, що при виконанні цього завдання потрібно пригадати конкретно-історичні факти та події, які вивчали з теми «Життя селян у складі Речі Посполитої» на уроці в 7 класі.

При аналізі відповідей учнів з'ясовується залежність якості встановлених причинних зв'язків від міри сформованості понять і прийому порівняння.

Постійна увага до виявлення причинно-наслідкових залежностей між історичними явищами і фактами формує в учнів навички історичного підходу до аналізу дійсності, що їх оточує.

Учням особливо складно засвоїти тему «Відлік часу в історії», яка вивчається в 7 класі. А саме, розуміння історичного часу, співвідношення подій минулого століття з історичною хронологією (встановлення причинно-наслідкової та часової залежності). Ця тема складна та вимагає спеціальних методичних прийомів.

Однією з особливостей пізнавальної діяльності учнів є конкретність мислення. Спираючись на свій невеликий життєвий досвід, вони вкладають в ці поняття ті події, які найяскравіше відобразилися в їх пам'яті.

Переважає більшість учнів з визначенням понять «давно-недавно» в побутовому розумінні справляються успішно. У плані ж історичної періодизації всі події визначаються учнями, як правило, поняттям «давно».

Значні складнощі з тимчасовими історичними категоріями виникають в учнів з «літочисленням», в якому вперше вводять поняття «вік», «століття».

Під час пояснення цієї теми доцільно використати простий, ефективний спосіб визначення століття. Для цього потрібно поділити будь-яку дату на дві частини (1147 р. = 11 та 47), визначити ту пару цифр яка позначає століття та додати до неї одиницю (11 + 1 = 12). Наприклад: 988р. = 9 + 1 = 10, отже X століття.

На основі цих понять формуються навички роботи з історичними датами. Наприклад:

988 р. – X століття – хрещення Русі.

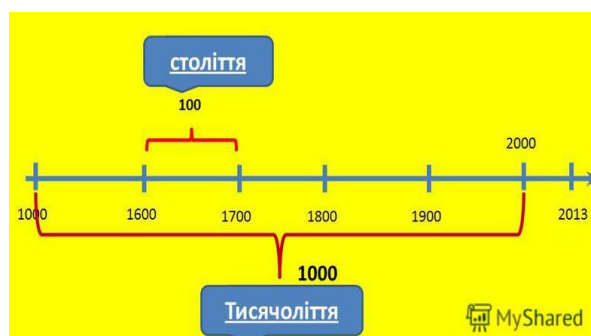
1648 р. – XVII століття – Національно-Визвольна війна українського народу під керівництвом Б. Хмельницького проти Речі Посполитої.

1918 р. – XX століття – Проголошення Української демократичної республіки на чолі з президентом М. Грушевським.

Ще однією нагальною проблемою є засвоєння учнями римської нумерації. Більшість з них не може її запам'ятати, тому і не спроможні перевести арабську нумерацію в римську. Для вирішення цього питання потрібно, щоб у кожного учня в зошиті з історії була така таблиця.

Арабські числа	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	...	15	16	17	18	19	20
Римські числа	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	...	XV	XVI	XVII	XVIII	XIX	XX

В процесі вивчення історії педагогові доводиться в тій або іншій мірі стикатися з цілим колом питань, що вимагають від учнів не лише механічного запам'ятовування дати історичної події, але і досить складні розумові дії для співвідношення цих подій і дат, встановлення причинно-наслідкових залежностей. Наприклад: «У якому столітті

ми з вами живемо?», «Скільки років в столітті?», «Яким словом можна замінити слово «століття»?», «До якої половини століття відноситься дана історична подія?» та ін. У зв'язку з цим від учнів вимагається розуміння послідовності здійснення історичних подій і засвоєння цілого ряду історично-часових понять.

Хоча в курсі історії порівняно мало історичних дат, що вимагають запам'ятовування. Вивчення цього предмета навіть на самому елементарному рівні неможливо без поняття точної і наближеної історичної дати.

Порівняння історичних дат в хронологічному плані («раніше-пізніше») необхідне учням на протязі всього вивчення курсу історії, як один з основних чинників встановлення причинно-наслідкових зв'язків між історичними подіями і явищами. Школярам, особливо на перших порах вивчення історії, буває дуже важко співвіднести числове значення дати з її хронологічним взаємозв'язком. Тому вкрай необхідне введення елементів наочності.

Доцільно використовувати «стрічку часу» як наочне зображення історичної хронології в певному масштабі. Виходячи з того, що учні звертатимуться до хронології подій протягом всього періоду вивчення історії, доцільно, склавши її в декілька разів, підклеювати до наступної сторінки (обкладинки) зошита по історії. Така «стрічка часу» може бути додатково оформлена ілюстративним матеріалом, що найяскравіше характеризує той або інший історичний період.

Для кращого розуміння «стрічки часу» можна запропонувати учням таке творчо-практичне завдання: напишіть на аркуші паперу дату свого народження, дати народження матері, батька, бабусь, дідусів. Таким чином, при виконанні цього завдання учні наочно бачать, як впродовж століття проходить життя трьох людських поколінь. А оскільки події (Друга світова війна, політ першої людини в космос), свідками яких могли бути їх рідні для сьогоднішніх учнів сталися «дуже давно», то й поняття «століття» наповнюється певним історичним змістом і розглядається як

тривалий відрізок історичного часу. Важливість адекватного сприйняття цих понять очевидна, оскільки вони проходять через весь курс історії.

Для успішного формування історично-часових понять вчителів необхідно добиватися від учнів не лише механічного запам'ятовування історичних подій, але і проведення учнями досить складних розумових дій: співвідношення цих подій і дат, встановлення причинно-наслідкових залежностей. Лише в цьому випадку можна говорити про засвоєння історичного матеріалу. Для закріплення історично-часових понять протягом всього вивчення курсу історії України потрібно систематично розв'язувати хронологічні задачі (в підручниках після кожного параграфа є завдання з хронології).

Разом з «стрічкою часу», наочному засвоєнню історичної хронології добре допомагає набірне полотно з хронологічними картками і хронологічна каса. В набірному полотні закріплюються спеціальні таблички з позначенням дати, століття, назви події.

Наприклад:

13 століття	1223 р.	Битва на річці Калка між давньорусько-половецькими воїнами та монголами.
13 століття	1240 р.	Взяття Києва монголами.
14 століття	1362 р.	перемога литовсько-українських військ над монголами біля річки Сині Води.

Набірне полотно дозволяє вчителів провести з учнями наступні види роботи із історичною хронологією:

- знаючи століття, назву подій, визначити його дату;
- знаючи дату і століття, назвати подію;
- розташувати на полотні в хронологічному порядку декілька історичних подій.

У міру вивчення історичних подій дати записують в табличку, яка прикріплена до зовнішньої сторони кишені. Найменування події, що відноситься до даної дати, записується на окремій картці. На ній же коротко додається основний зміст події. У тому ж вічку каси прикріплюється окрема картка з новими словами, термінами, поняттями і план розповіді. Цей методичний матеріал дозволяє проводити на уроці різні види роботи з врахуванням індивідуальних особливостей учнів.

У формуванні історично-просторових уявлень учнів велика роль належить історичній карті, яка дає можливість наочно показати школярам просторову, географічну перспективу, конкретизувати уявлення про місце історичної події, його кордонах, сприяє розвитку логічного мислення, більш глибоко розкриває і пояснює сенс історичної події.

Історична карта є наочним посібником, що має символічні позначення, володіє високою мірою абстракції, узагальненості і абстрагованості від конкретно-чуттєвих образів і понять. Учні сприймають реальні об'єкти на карті абсолютно (моря, річки, пагорби, міста і т. д.), а будь-які об'єкти і явища представлені на карті лише умовно і не мають своїх аналогів в реальній дійсності (наприклад, кордони Київської Русі, маршрути військових походів).

Основними елементами символічної мови історичної карти є колір і умовні позначення. В історичній карті, необхідно виділити так звані піктографічні умовні позначення, тобто узагальнений умовний малюнок, який відображає характерні риси тієї або іншої історичної події або явища.

Роботу з історичною картою потрібно починати, опираючись на отримані раніше знання географічної карти. Історична карта має істотні відмінності від неї. На історичній карті колір виконує зовсім інші функції, ніж на географічній. Різними відтінками зеленого кольору показано, наприклад, розселення слов'янських племен Київської Русі, а різними відтінками коричневого і жовтого кольорів – територія, населена кочовими племенами.

На історичній карті кордони не завжди відповідають сучасним і показані в динаміці, що відповідає процесу історичного розвитку держави. Значно

відрізняються один від одного масштаб фізичної та історичної карт. Все це значно ускладнює перенесення знань і навиків з одного предмету на інший. У роботі з історичною картою особливе значення має вироблення в учнів навиків користування природними орієнтирами і сторонами горизонту при визначенні місцезнаходження місця історичних подій.

Під час етапу переходу від однієї карти до іншої необхідно показати учням різницю між ними (збільшення території, поява нових міст). У процесі роботи з новою картою на перших уроках бажано мати і попередню, і лише після того, як ключові навички орієнтування будуть відпрацьовані на новій, попередню карту можна прибрати.

Поряд з історичною картою вчитель має навчити учнів виконувати практичні роботи на контурній карті. Старшокласники повинні вміти знаходити та переносити з атласу в контурну карту історичні події (походи, битви), об'єкти (міста, території та кордони) відповідними умовними позначеннями та кольорами. До певної практичної роботи вчитель завчасно готує відповідну схему-інструкцію. Учні з низьким рівнем засвоєння знань, умінь та навичок виконують практичну лише з допомогою вчителя.

Фізкультхвилинки є обов'язковим елементом кожного уроку історії України, так як учні з інтелектуальними порушеннями швидко втомлюються. Основне призначення фізкультхвилинки – підвищення працездатності, зняття втоми, надання організму відпочинку. Це сприяє активізації роботи мозку, відновлення тону м'язів, зняття напруги з органів зору та слуху, покращення роботи загальної та дрібної моторики (додатки 27, 28).

На уроках історії України широко застосовується метод дидактичних ігор. Він є провідним способом формування, уточнення та закріплення історичних уявлень, понять. Дидактичні ігри зацікавлюють, стимулюють пізнавальну діяльність, сприяють самостійній роботі учнів та коригують психічні процеси. Інтелектуальна розминка у вигляді дидактичної гри сприятиме оптимальній активізації ЦНС до

роботи, переключенню учнів на інший вид діяльності, що позитивно вплине на продуктивність праці.

Під час підготовки до проведення дидактичної гри вчитель передбачає для різних груп учнів диференційовані завдання, враховуючи різні навчальні можливості школярів.

Дидактичні ігри активно застосовуються під час проведення будь-якого типу та етапу уроку (додатки 29-35). Особистісно-орієнтовані дидактичні ігри є ефективним інструментом проведення самостійних робіт на уроках історії, методом підвищення мотивації учнів з інтелектуальними порушеннями до вивчення минулого нашої країни та способом продуктивного засвоєння знань, вмінь і навичок.

Вивчення історії України повинно тісно поєднуватися з краєзнавством. Це сприяє розвитку інтересу старшокласників до вивчення історії, культури та традицій рідного краю. Допомогає усвідомити нерозривний зв'язок, єдність історії рідного міста, села з історією нашої країни. Під час дослідження в учнів формуються почуття любові до рідного краю, поваги, гідності до земляків та рідних.

3.5. Особливості викладання адаптивної фізичної культури

Фізична культура є невід'ємною ланкою системи освітнього процесу. Для забезпечення всебічного розвитку дітей шкільного віку з інтелектуальною недостатністю суттєве значення має здоровий спосіб життя та оптимальний режим організованої рухової активності, який сприяє формуванню здоров'я, підвищенню адаптаційного потенціалу учня.

Фізичний розвиток і рухова підготовленість дитини з інтелектуальною недостатністю багато в чому визначають її загальну дієздатність у навчанні та праці, утворюють компенсаторні резерви організму для подолання відхилень у розвитку. Водночас з особливостями розвитку дрібної та загальної моторики значним порушенням рухової сфери школярів є розлад координації рухів. І прості, і складні рухи викликають у дітей труднощі: в одному випадку потрібно точно виконати будь-який рух або позу, в іншому – зорозово відміряти відстань і потрапити в потрібну ціль, в третьому – розміряти і виконати стрибок, в четвертому – точно відтворити

заданий ритм руху. Координаційні здібності регулюються тими біологічними і психічними функціями, які у дітей з порушенням інтелекту мають дефектну основу. Робота над подоланням психофізичних особливостей учнів з інтелектуальною недостатністю проводиться на уроках адаптивної фізичної культури (АФК) і реалізовується комплексом таких навчальних, оздоровчих, виховних, корекційно-розвиткових завдань:

- корекція і компенсація недоліків фізичного розвитку (порушення постави, плоскостопість, відставання в рості, в масі тіла, дисплазії);
- корекція порушень в рухах (порушення координації, орієнтування в просторі, точність в русі, рівноваги);
- усунення недоліків у розвитку рухових і інших якостей (сили, швидкості, спритності, витривалості, гнучкості, стрибучості);
- корекція та розвиток психомоторики;
- формування здорового способу життя та подальшої соціалізації.

Засобами адаптивної фізичної культури є фізичні вправи, сили природи і гігієнічні фактори.

Фізичні вправи можна об'єднати в наступні групи:

1. Вправи, пов'язані з пересуванням тіла в просторі: ходьба, стрибки, повзання, плавання, катання на лижах і т. д.
2. Загальнорозвиваючі вправи (без предметів, з предметами, на снарядах)
3. Вправи на розвиток сили, швидкості, гнучкості, витривалості, спритності.
4. Вправи на розвиток та корекцію координаційних здібностей: взаємодія рухів рук, ніг, голови, тулуба; взаємодія рухів з диханням, орієнтуванням у просторі, рівноваги, диференціювання зусиль, часу та простору, ритмічності рухів, розслаблення.
5. Вправи на корекцію постави, склепіння стопи, статури, зміцнення спинних м'язів, черева, рук та плечового поясу, ніг.
6. Вправи лікувальної та профілактичної дії: відновлення функцій паретичних м'язів, опороздатності, рухливості в суглобах, профілактика відхилень зору.

7. Вправи на розвиток дрібної моторики кистей та пальців рук.
8. Художньо-музичні вправи: ритміка, танець, елементи хореографії та ритмопластики.
9. Вправи з речитативами, віршами, загадками, рахунком (активізують пізнавальну діяльність).

До сил природи відносять купання, плавання, ходьбу по доріжці, траві, піску, прогулянки на лижах, рухливі та спортивні ігри на відкритих майданчиках.

Гігієнічні фактори – правила та норми особистої гігієни, режим дня та інше

Основною формою занять з АФК є урок (спеціальне заняття) – 45 хв. Зміст навчального матеріалу складений так, щоб забезпечити послідовність і наступність навчання; систематичність збільшення навантажень; поступове покращення функціонального стану організму, фізичного розвитку та рівня здоров'я.

Орієнтовна схема уроку АФК.

1. Організаційна частина – 2-3 хв. (підрахунок частоти серцевих скорочень (ЧСС), завдання уроку).
2. Підготовча (вступна) частина – 10-15 хв. (стройові, організуючі вправи, різновиди ходьби, комплекси загальнорозвивальних вправ, підрахунок ЧСС наприкінці частини).
3. Основна частина – 15-20 хв. (фізичні вправи лікувальної, корекційної або адаптаційної спрямованості, підрахунок ЧСС на висоті навантаження та наприкінці основної частини).
4. Заключна частина – 10 хв. (вправи для покращення стану органу зору, дихальні вправи та вправи на розслаблення, підрахунок ЧСС наприкінці заняття та через 3 хв. після відновлення).

Учні виконують різні комплекси вправ та ігор: для розвитку та корекції правильної постави; для корекції (виправлення) деформації хребта, вправи проти плоскостопості, для розвитку та корекції дихальних м'язів; для розвитку дрібної моторики рук [2, с. 3].

З метою підвищення ефективності освітнього процесу передбачено збільшення часу на коригуючі, спортивно-прикладні, загальнорозвиваючі вправи з предметами (додатки 36, 37). Це сприяє зменшенню рівня навантаження, стомлюваності учнів; підвищенню рівня сприйняття ними навчального матеріалу, розумової та фізичної працездатності, концентрації уваги; розвитку пам'яті, емоційної сфери; вдосконаленню рухових умінь; розвитку рухових якостей та вихованню комунікативних навичок школярів.

Серед оздоровчих технологій для дітей з особливими освітніми потребами середнього та старшого шкільного віку доцільно відзначити: футбол, гімнастику, заняття на тренажерах (додаток 37). За педагогічною спрямованістю та конструкторськими рішеннями застосовується багато видів спеціалізованих тренажерних пристроїв.

В процесі проведення корекційно-розвивальної роботи вчитель має орієнтуватись на стан здоров'я конкретного учня, беручи до уваги висновки медичних оглядів, проводити заняття під медико-педагогічним контролем.

РОЗДІЛ 4. ТРУДОВЕ НАВЧАННЯ ЯК ЕФЕКТИВНИЙ ЗАСІБ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ДІТЕЙ З ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИМИ ПОРУШЕННЯМИ

4.1. Формування в учнів професійних, соціально-значимих умінь на уроках трудового навчання при оздобленні виробів з фанери в різних техніках.

Важлива роль в корекційно-розвивальній роботі та соціалізації дітей з інтелектуальними порушеннями відводиться трудовому навчанню. В процесі трудового навчання необхідно враховувати не лише особливості, але й можливості кожного учня. Особливу увагу необхідно приділяти формуванню загальнотрудових умінь учнів; навчити самостійно, на професійному рівні виконувати нескладні види робіт з виготовлення речей практичного призначення; готовності доводити виконання трудового завдання до завершення; розвитку особистісних якостей, які будуть потрібні їм на виробництві, у будь-якому колективі.

Реалізацію освітніх та корекційно-розвивальних завдань пропонується здійснювати в процесі навчання видів праці за розділами: робота з деревиною та фанерою, пластиліном та солоним тістом, папером, природними, текстильними матеріалами.

Розділ «Обробка деревини» вивчається з 4 по 9 класи і включає в себе формування в учнів професійних, соціально-значимих умінь виконувати основні технологічні операції за допомогою ручних і механізованих інструментів, а саме: пиляння, стругання, довбання, з'єднання деталей, оздоблення. При виготовленні виробів з деревини, фанери школярі ознайомлюються з властивостями різних матеріалів, правилами користування знаряддями праці; вчать планувати свою роботу, раціонально організовувати робоче місце, підбирати потрібні пристрої та інструменти. Зміна виду роботи сприяє перенесенню навантаження з одних груп м'язів на інші, що покращує кровообіг, поставу. В учнів розвивається дрібна моторика, вдосконалюється координація рухів, збільшується словниковий запас, розвивається уява, естетичний смак, покращується фізичний стан дитини [6, с.4].

Серед безлічі різноманітних видів художньої обробки деревини випилювання лобзиком є найпоширенішим. Доведено, що випилювання розвиває художній смак,

точність і акуратність у роботі. Ці навички можуть бути застосовані в будь-якій професії. Випилювання лобзиком має корекційно-розвиваючу мету, коригує дрібну моторику, яка, як правило, порушена в більшості учнів з особливими освітніми потребами. Випилювання сприяє формуванню стійкої уваги, виховує цілеспрямованість та наполегливість в поєднанні з терпінням, посидючістю і більш критичним ставленням до своєї роботи та її результатів.

Крім того, випилювання лобзиком спрямоване на розвиток навичок та вмій учнів орієнтуватись у завданні, планувати послідовність дій; контролювати хід роботи; засвоювати стандартні прийоми та навички праці; виховувати позитивне ставлення до роботи та формувати почуття відповідальності, колективізму, дбайливе ставлення до інструментів, обладнання та робочого одягу.

В ході викладання предмета, особливо учням 4-5 класів, першочергова увага приділяється засвоєнню правильності виконання трудових операцій, прийомів обробки матеріалів. У наступних класах зростає темп роботи і ступінь майстерності володіння трудовими навичками та різними інструментами. У процесі роботи учні вчаться орієнтуватися у завданні, планувати і контролювати якість виконання, оцінювати результати праці.

На уроках надаються теоретичні відомості про інструменти, обладнання та технологічні процеси. Особлива увага звертається на засвоєння і точне дотримання учнями правил безпечної праці, організацію робочих місць та дотримання санітарно-гігієнічних норм під час виконання робіт, навчання їх правилам безпечних прийомів роботи, ознайомленню із заходами запобігання травматизму. Беручи до уваги специфіку учнів, питання безпеки розглядаються і повторюються багато разів при вивченні різних тем, а на уроках систематично вивчаються та повторюються правила безпечного виконання кожної операції.

Для вирішення корекційних задач доречний самоконтроль якості та аналіз виконаної роботи. З цією метою школярі виконують практичні завдання, які розвивають ініціативу та самостійність, закріплюють форми організації навчальної роботи, навички правильного вибору прийомів праці, інструментів і послідовності

трудова операція. На формування здатності діяти самостійно спрямоване поступове зменшення допомоги вчителя, де враховується складність завдань та індивідуальних умінь і навичок учнів. В процесі роботи слід враховувати уповільнене сприймання дітьми з інтелектуальними порушеннями запропонованої інформації. Тому процес формування покрокових дій має відбуватися у повільному темпі, з великою кількістю повторень, при потребі вчитель допомагає дитині виконати дію спільно, скеровуючи її рухи. Наприклад, під час навчання пиляння лобзиком вчитель своєю рукою охоплює руку дитини і скеровує її правильні рухи. Поступово така фізична допомога зменшується.

Для підбиття підсумків організовані заняття з практичного повторення, які проводять у кінці кожного семестру. Вони допомагають вчителю спостерігати динаміку розвитку трудових здібностей, вироблення загальних прийомів праці, навичок та вмінь. Вивчення та аналіз якості таких робіт разом із іншими методами спостережень дозволяють виявити сильні та слабкі сторони трудової діяльності кожного учня, намітити задачі корекції їх недоліків.

Для виготовлення виробів краще використовувати фанеру з берези. Вона має однорідну світлу поверхню, на якій легко розмічати деталі олівцем або переносити майбутню деталь за допомогою копіювального паперу. Шаблони (додаток 38) необхідно розміщувати близько один до одного, щоб обрізків було якомога менше. При виборі заготовки для виготовлення виробу варто звернути увагу на нерівності фанери, приховані порожнини в місцях неякісного склеювання шарів шпону, розшарування кромки. Ці та інші дефекти призводять до неякісного виготовлення виробу, утворення великої кількості відходів та витрачання зайвого часу на роботу.

Оздоблення – кінцева, завершальна операція в процесі виготовлення виробів.

Більшої виразності, оригінальності виробам можна надати із застосуванням різних

способів оздоблення. Деякі з них потребують значної кількості інструментів та пристосувань, інші – легко можна виконати в шкільній майстерні. Одні зі способів оздоблення добре відомі та поширені, інші маловідомі. При виконанні цієї операції можна підібрати кожній дитині роботу відповідно до її можливостей, здібностей, знань та вмінь.

Вироби з фанери можна оздоблювати різними техніками: мозаїка, випалювання, декупаж, розпис тощо.

Для оздоблення був вибраний випиляний лобзиком силует ящірки. При його оздобленні можна проявити фантазію і підібрати власний варіант, враховуючи можливості учнів.

Розглянемо види оздоблень від найпростіших до більш складних.

✓ Випалювання (додаток 39) – найдавніший традиційний спосіб декорування виробів з деревини та деревних матеріалів, інша назва цієї техніки – пірографія. Виконується за допомогою розпеченого металевого стержня, який залишає на поверхні деревини слід або знак певної форми. Художнє випалювання нині стало визнаною технікою оздоблення виробів. У шкільних майстернях для цього використовують спеціальний прилад – електричний випалювач.

✓ Яєчна шкаралупа – найдоступніший матеріал для мозаїки (додаток 40). Вона тендітна, але в той же час за твердістю наближається до мармуру. Легко розламується руками, але на поверхні практично не буває подряпин. Яєчна шкаралупа легко шліфується і полірується. З неї можна зробити багато цікавих поробок, особливо якщо потрібно зробити імітацію шкіри, поверхню розтрісканої скелі, різних будівель і крон квітучих дерев.

✓ Декупаж (від «decoupage» фр. «вирізати»)– це мистецтво прикрашання предметів інтер'єру за допомогою наклеювання красивих вирізків з серветок, тканини та інших матеріалів (додаток 41).

Сьогодні найпопулярнішим матеріалом для декупажу є тришарові серветки. Звідси й інша назва – «серветкова техніка». Застосування може бути абсолютно безмежним: посуд, скриньки, свічки, горщики для квітів, меблі і навіть одяг. Але

обов'язково поверхня (дерево, метал, кераміка, картон) повинна бути однотонною і світлою, щоб малюнок, вирізаний із серветки, був чітким і добре видимим.

✓ Художній розпис (додаток 42) – мистецтво декорування фарбами або пензлем різноманітних поверхонь. Воно є одним з найдавніших видів народних промислів, які протягом багатьох століть були частиною повсякденного життя і культури народу. Точкова методика перенесення зображення на основу дозволяє створювати художні шедеври тим, хто майже не має навичок малювання. Точковий метод полягає в тому, щоб на малюнку-ескізі намалювати безліч точок-орієнтирів. Варто згадати, як у дитинстві з'єднували лініями цифри, і виходив певний силует. Точковий спосіб розмальовування заснований саме на цьому, і чим більше буде перенесених точок, тим точніше і цікавіше буде виглядати виріб.

4.2. Корекційно-розвивальна робота та формування професійних якостей на уроках трудового навчання з розділу «Швейна справа»

Одним із важливих теоретичних та практичних завдань корекційної педагогіки є максимальна спрямованість соціалізації дітей з особливими потребами в самостійне життя, виявлення та розвиток збережених особистісних якостей та здібностей.

Уроки трудового навчання є важливим етапом в системі професійно-трудової підготовки учнів з інтелектуальними порушеннями. Для ефективної реалізації освітнього процесу необхідно створити умови співпраці вчителя та учнів, враховувати їх інтереси та потреби, змотивувати на результат.

Основний показник успішності корекційної роботи – рівень самостійності учнів при виконанні навчальних і трудових завдань. Вони повинні навчитися самостійно орієнтуватися у вимогах до пропонованих завдань, аналізувати умови і планувати свою діяльність, використовуючи для цього набуті знання і досвід, робити висновки про якість виконаної роботи [27, с. 86].

На уроках трудового навчання учні виготовляють вироби доступної складності та зрозумілого призначення. У процесі їх виготовлення діти з інтелектуальними порушеннями опановують загальнотрудові вміння та навички,

знання про матеріали і способи їх обробки, також здійснюється корекція їх інтелектуальних та фізичних недоліків, реалізуються виховні завдання.

Дуже важливо не лише навчити виконувати певні трудові операції, але і навчати їх інтелектуальним діям – це вміння орієнтуватись в завданні, планувати свою діяльність, здійснювати контроль (самоконтроль). Саме тому вибір методів, прийомів, форм, засобів навчання, видів виробів повинні відповідати їх віковим та індивідуальним особливостям, сприяти корекції наявних у них психофізичних недоліків.

Щоб сформувати в учнів вміння орієнтуватись в завданні, використовуються наступні прийоми:

- аналіз зразка виробу (його форма, розмір, матеріал, призначення);
- створення чіткого та повного зразка виробу (роздатковий матеріал, натуральні предмети, муляжі, іграшки);
- аналіз технологічної карти, характер обладнання та інструментів;
- демонстрація прийомів виконання операцій;
- самостійна робота учнів.

Задля кращого засвоєння матеріалу учням необхідно знати алгоритм виконання завдання, що зветься «послідовність виконання дій», іншими словами – це створення плану роботи за пунктами. Це сприяє тому, що діти вчаться планувати свою роботу і дотримуватись плану в практичній діяльності. Послідовність виконання дій формує дисциплінованість, логічність, самостійність.

Найскладнішим для школярів з інтелектуальними порушеннями є процес самоконтролю. Вони часто не бачать помилок, їм важко аналізувати, але поступово ці навички формуються. Слід лише своєчасно коригувати дії учнів. Після виконання завдання разом з учнями проводиться аналіз результатів роботи, обговорюються позитивні та негативні моменти.

Розглянемо вищезазначені прийоми на прикладі теми «Ручні шви» (7 клас).

Дітям пропонувалося створити швейні вироби з нетканих матеріалів (фетр), застосовуючи ручні шви для оздоблення виробу «Новорічні ялинкові прикраси».

Учитель разом з учнями аналізує зразок виробу, з'ясовує його призначення та матеріал, з якого можна розпочати роботу, кількість деталей, оздоблення (паєтки, намистини, атласні стрічки, бісер тощо) та підбирає необхідні інструменти, обладнання (додаток 43). Зазначимо, що важливу роль у процесі роботи над будь-яким виробом, відіграють інструкційні картки (додаток 44).

На уроках трудового навчання діти постійно потребують різноманітної допомоги: від словесного пояснення до наочних та спільних з учителем практичних дій. Хтось швидко долає труднощі та засвоює інформацію, а комусь потрібно більше часу на виконання такої ж кількості роботи й індивідуальна допомога.

Наприклад, виконуючи прикрасу «Чобіток», учні засвоюють виконання ручних швів, а саме петельних, для оздоблення виробів. Якщо дитині важко розпочати роботу, учитель проявляє ініціативу, допомагає, але згодом учень продовжує працювати самостійно. Одним із варіантів виконання новорічних прикрас може бути колективна робота, що сприяє формуванню таких властивостей особистості як трудова і громадська активність, почуття обов'язку і відповідальності, взаємодопомога, лідерство та співробітництво, що покращує адаптацію дитини в суспільстві.

Улюбленим етапом учнів у виготовленні виробів є оздоблення: пришивання кольорових намистин, паєток, стрічок. Цей вид роботи дуже подобається дітям, адже вони можуть проявити свою самостійність, творчість та креативність. У процесі діяльності корегується дрібна і загальна моторика рук, відчуття і тактильно-рухове сприймання, відчуття кольору та покращуються фізичні якості (точність, швидкість, координація рухів).

На заключному етапі доцільно проводити виставку робіт (додаток 45), що сприяє самоконтролю, організованості, розвитку критичного мислення.

Навчальний процес – це не лише елементарне заучування предмету, а ще й логічні завдання, розгадування кросвордів, тестування та цікаві пізнавальні матеріали. Так би мовити, своєрідна гімнастика для мозку, що розвиває і тренує мислення школярів, їх пам'ять, допомагає аналізувати, робити висновки.

Для формування та покращення професійних якостей учнів на різних етапах уроку можна застосовувати картки-завдання. Вони можуть бути різні за складністю та тематикою. Наприклад, виконати класифікацію, прибрати чи порівняти зайвий предмет, скласти пазл тощо.

Такі завдання стимулюють розвиток розумової діяльності учнів, викликають великий інтерес до предмета. Для засвоєння нових слів, їх написання та розширення словникового запасу під час уроків доцільно використовувати «Термінологічний словничок», в якому наводиться фрагмент дидактичних матеріалів з прикладом завдань корекційно-розвивального призначення (додаток 4б).

У процесі трудового навчання невід'ємними є міжпредметні зв'язки, тому що без математичних знань неможливо виконати креслення, без мовних знань складно розібратись в інструкціях, пояснити послідовність і правильність своїх дій, а точний і повний аналіз зразкового виробу залежить від рівня розвитку мовлення школярів.

При навчанні дітей з порушеннями інтелектуального розвитку потрібно звертати увагу на доцільність теоретичних та практичних знань у повсякденному житті. Необхідно наближувати учбовий процес до реалій, життєвих умов.

Отримані знання, вміння і навички з пошиття нескладних виробів, ремонту одягу дають можливість займатись індивідуальною трудовою діяльністю, виготовляти вироби для особистого користування. Займаючись вишивкою, клаптиковою технікою, пошиттям іграшок, простих речей, учні отримують навички облаштування побуту, розвивають естетичний смак, вчаться відчувати та розпізнавати красу, користуються набутими знаннями в подальшому самостійному житті та продуктивній праці.

4.3. Формування соціально-побутових навичок в учнів при вивченні теми «Культура харчування»

Важливу роль у навчанні учнів з особливими освітніми потребами відіграє формування соціально-побутових навичок. Корекційні заняття з соціально-побутового орієнтування спрямовані на практичну підготовку учнів до самостійного

життя та праці, на формування у них знань та умінь, які сприяють підвищенню рівня загального розвитку дитини з інтелектуальними порушеннями.

Соціально-побутове орієнтування – це інтегрований курс, який розглядає основи життєдіяльності людини в процесі вивчення таких розділів, як: «Особиста гігієна», «Догляд за житлом», «Засоби зв'язку», «Культура харчування», «Медична допомога», «Родина. Родинні стосунки» та ін. Основною метою навчання учнів з інтелектуальними порушеннями соціально-побутовим навичкам є формування життєво практичних умінь, які дозволять їм правильно орієнтуватися у навколишньому світі й самостійно організувати свій побут.

Уроки соціально-побутового орієнтування проходять у вигляді сюжетно-рольових ігор, екскурсій, конкурсів. Велика увага приділяється практичній роботі. Застосовуються такі методи навчання: демонстрування слайд-шоу (CD-додаток 3), навчальних фільмів, різноманітних наочних засобів.

За допомогою екскурсій учні розширюють свої знання та уявлення про навколишнє середовище, розвивають спостережливість, увагу, вчаться діяти в нових умовах. Наприклад, під час екскурсії в супермаркеті діти вчаться правильно обирати покупку та розраховуватись за неї, а на пошті – вчаться заповнювати бланки, на різноманітних виставах – правильно поводитися та спілкуватися з людьми.

За програмою з предмету СПО найбільшу кількість годин виділено на тему «Культура харчування» з виконанням практичних робіт. Так, під час вивчення даного розділу в школярів збагачуються та уточнюються уявлення про кухонне приладдя та їх призначення, види обробки продуктів, приготування страв, сервірування столу та оформлення блюд (додаток 47). Виховується свідоме засвоєння необхідності дотримуватися санітарно-гігієнічних правил під час приготування їжі.

На уроках СПО велику увагу слід приділяти розвитку мовлення учнів, стежити за повнотою усних відповідей, послідовністю викладу думок, умінням правильно будувати фрази, аргументувати свої висновки.

ВИСНОВКИ

Навчально-методичний посібник висвітлює особливості психолого-педагогічного супроводу та корекційно-розвивальної роботи з дітьми з інтелектуальною недостатністю в умовах загальноосвітнього навчального закладу. В даному посібнику розкриті актуальні питання організаційно-методичного забезпечення. Тут наведені рекомендації стосовно їх впровадження в практику з метою формування життєво важливих умінь і навичок учнів, реалізації їх здібностей, враховуючи індивідуальні особливості та всебічний розвиток дітей з інтелектуальною недостатністю.

Інклюзивна освіта передбачає створення освітнього середовища, яке відповідало б потребам і можливостям учнів незалежно від особливостей їх психофізичного розвитку, тобто передбачається здійснення змін освітньої системи, а не дитини. Інклюзивна освіта визнає, що всі діти різні, а навчальні заклади і освітня система повинні підлаштовуватись під індивідуальні потреби всіх школярів, з порушеннями розвитку і без них.

Основними особливостями психічного розвитку та навчально-пізнавальної діяльності дітей з інтелектуальною недостатністю є:

- недорозвиток пізнавальних інтересів (менше мають потребу в пізнанні);
- порушення психічних процесів (відчуття, сприймання, пам'яті, мислення, уяви, мовлення, уваги);
- порушення емоційної сфери (недостатньо диференційовані, нестійкі емоції, почуття й бажання дитини);
- специфічні особливості школярів (обмеженість уявлень про навколишній світ, порушення якості знань, пізнавальних умінь і навичок, розумової працездатності, самостійності, примітивність інтересів, потреб і мотивів, труднощі формування мотивації навчання, зниження активності всіх видів діяльності, складнощі формування стосунків з однолітками та дорослими).

Зміст, форми та методи освітнього процесу учнів з інтелектуальною недостатністю мають бути корекційно спрямованими, щоб максимально

компенсувати особливості їх психофізичного розвитку відповідно до індивідуальних можливостей.

Педагогічні прийоми корекційної роботи покликані стимулювати компенсаторні процеси розвитку дітей з інтелектуальною недостатністю і дозволяють формувати в них нові позитивні якості. Результатом освітнього процесу є опанування учнями необхідним обсягом знань, умінь та навичок. А в результаті корекційної роботи в учнів формуються узагальнюючі навчальні та трудові вміння, які відображають рівень самостійності школярів. Навчання таких дітей насамперед повинно орієнтуватись не на оволодіння знаннями, а на формування життєво важливих умінь і навичок.

Учні з інтелектуальними порушеннями потребують більш доступного викладання, що вимагає використання різних методів і прийомів з одночасною корекцією та розвитком їх психофізичних можливостей. Саме тому роль асистента вчителя в навчанні дитини з інтелектуальною недостатністю надзвичайно велика.

Отже, результативність освітньої, корекційно-реабілітаційної роботи в інклюзивних класах значною мірою залежить від скоординованості впливу всіх членів команди (керівника закладу, педагогів, лікарів, психолога, дефектолога, реабілітолога, батьків) на дітей з особливостями психофізичного розвитку, комплексного підходу до планування та реалізації корекційно-розвивальних заходів.

Знайди у квадраті слова:

с	і	к
---	---	---

к	і	т
---	---	---

л	і	т	о
---	---	---	---

т	а	т	о
---	---	---	---

с	і	к	м	е	в	д
в	а	т	л	і	т	о
б	н	к	і	т	и	к
з	ж	т	а	т	о	д
е	л	і	т	о	х	б
с	б	ф	с	і	к	у
м	р	к	г	к	і	т

Розфарбуй квадратики з буквами, що утворюють слово «СІК», зеленим кольором, слово «КІТ» – синім, слово «ТАТО» – червоним і слово «ЛІТО» – жовтим.

В цих словах замість рисок уявляй собі букву «О» і читай їх.

Д-бр-, м-р-з, г-л-с, ж-вт-к, г-л-д, м-з-к, с-р-м, г-р-х,
к-л-, м-л-к-, б-л-т-, к-мп-т, м-л-т-к, к-л-с-к, з-л-т-

А тепер уявляй букву «А»

М-м-, б-б-, б-нк-, б-н-н, м-вп-, б-з-р, ф-рб-, х-л-т,
хм-р-, ч-б-н, ч-йк-, -кв-л-нг, -н-н-с, з-в-рк-, з-пр-вк-

А тепер уявляй букву «Е»

Ж-л-, б-р-г, с-кр-т, с-рц-, ц-м-нт, ф-рм-р, С-м-н, м-ч

*Прочитай речення, читаючи склади за порядком,
який вказують числа*

По гу сам то зе бо ка до у ло лі зує ро а

1 6 8 12 14 10 2 4 9 11 13 3 5 7

Яке сі та зі м'яч ке ко й ко лляч

1 2 5 8 3 6 4 7 10 9

Встав букви і вилучи зайвий предмет

М...р...з

Г...з...т...

Д...в...ий

С...і...

Кн...г...

В...л...к...й

Л...д

Ж...рн...л

К...р...тк...й

К...в...н

К...ш...

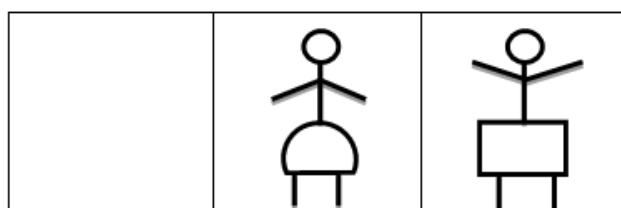
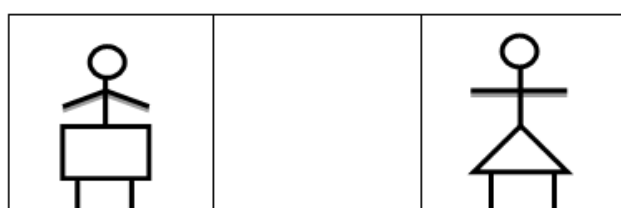
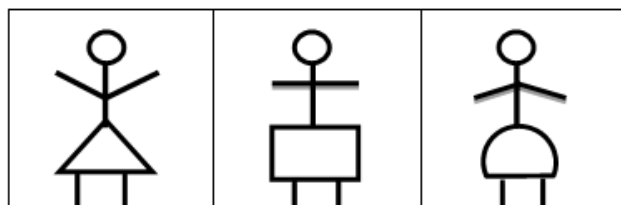
В...да

Знайди в цих словах зайві букви

Автобусе, верблюдк, гоойдалка, лисьтя, пальяниця, сиррота,
сльон, хитьрість, трамввай, навчанння, зозулія, дзьооб, морроз,
весьна, малюування

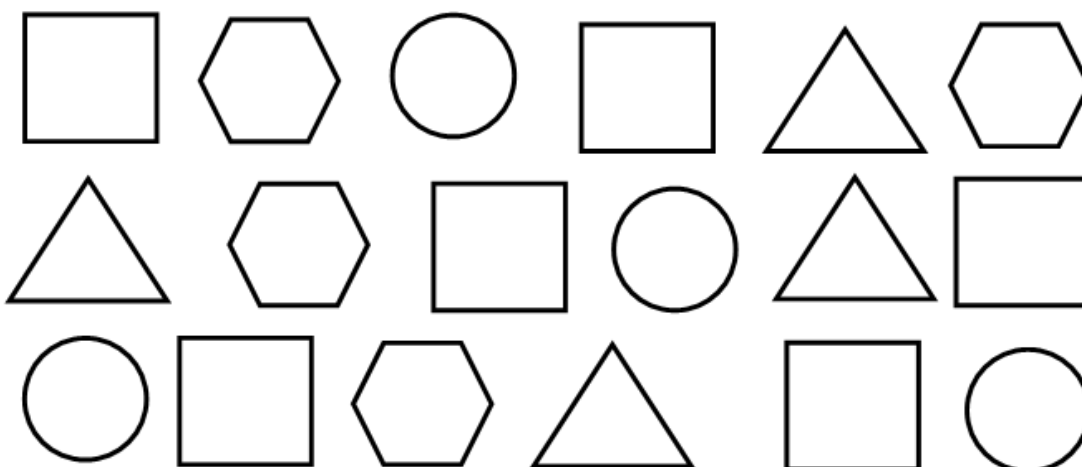
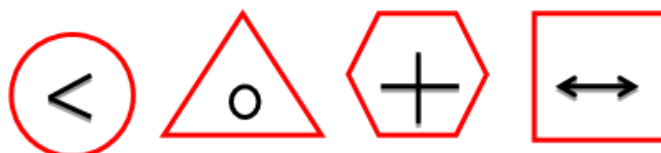
Домалюй фігурки в порожніх квадратах

(зверни увагу на форми спідниць і на положення рук)

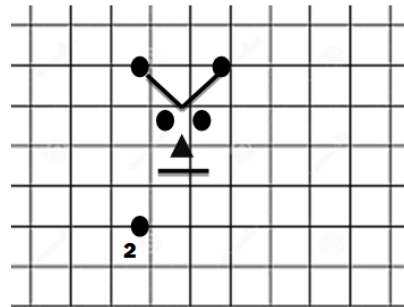
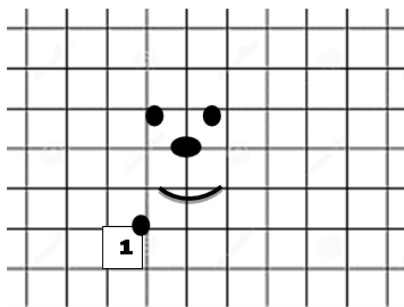
Розташуй позначки у фігурках відповідно до зразка

|

Намалюй картинки під диктовку. Починай малювати з точок

1. Три клітинки вгору, одна клітинка ліворуч, одна донизу, чотири праворуч, одна вгору, одна ліворуч, сім донизу, одна праворуч, дві вгору, дві праворуч, дві донизу, одна праворуч, п'ять угору, одна праворуч, одна донизу, сім ліворуч.
2. Одна клітинка вгору, дві праворуч, дві вгору, дві праворуч, дві донизу, дві праворуч, одна донизу, дві ліворуч, одна донизу, одна праворуч, одна донизу, одна праворуч, одна донизу, дві ліворуч, одна вгору, одна ліворуч, дві донизу, дві ліворуч, одна вгору, одна праворуч, три вгору, дві ліворуч.

Робота з сюжетним малюнком

- Де перебувають діти?
- Що роблять дівчатка?
- Що роблять хлопчики?
- Чого прагнуть юннати?
- Склади розповідь про юних натуралістів.

Пам'ятка

Розв'язання задач

1. Прочитай уважно умову задачі.
2. Поміркуй і визнач, що вже відомо, а що необхідно знайти.
3. Продумай усно, а потім запиши скорочено умову задачі.
4. З'ясуй, що необхідно знати для відповіді на головне запитання задачі.
5. Визнач послідовність дій у задачі.
6. Постав запитання до першої дії і виконай її.
7. Постав запитання до другої дії і виконай її.
8. Запиши відповідь.

Пам'ятка

Читання багатоцифрових чисел

1. Прикрити в числі справа 3 цифри. Лишиться число тисяч.
2. Прочитати це число зі словом «тисяч».
3. Прочитати решту.

Пам'ятка

Запис багатоцифрових чисел

1. Записую число тисяч.
2. Ставлю за ним три крапки.
3. Записую на певному місці число одиниць поданих розрядів.
4. Решту крапок замінюю нулями.

Гра «Добери синонім та антонім»

Учитель називає синонім, а учень повинен дібрати синонімічний ряд,
а до антоніма – відповідну пару

Гра-пошук «Добери пару»

Учням потрібно відшукати слова до першої колонки,
щоб утворилися фразеологізми.

Ахілесова	Точити
Кліпати	Носа
Богатирський	Голівонька
Задирати	Слід
Робота	Очима
Брезні	Сон
Буйна	Шлях
Вигравати	В мішку
Гарячий	Вік
Життєвий	П'ята
Золотий	Час
Кіт	Кипить

Відповідь: ахілесова п'ята, кліпати очима, богатирський сон, задирати носа, робота кипить, брехні точити, буйна голівонька, вигравати час, гарячий слід, життєвий шлях, золотий вік, кіт у мішку.

Гра «Плутанина»

З поданих слів скласти прислів'я та пояснити їх зміст.

Встає, рано, Бог, дає, хто, тому.

Стеле, та, м'яко, спати, твердо.

Якби, їв, хліб, та, козак, одежа, би, лежа.

Снідаю, то, ніколи, обідаю, то, погуляти, і.

Дитина, боляче, плаче, матері, а.

В морі, на те, карась, не дрімав, щоб, щука.

Вдома, гріють, і, стіни.

Заробиш, з'їси, – гірко, солодко.

Часто, роблять, ті, мало, люди, які, говорять, багато

На те щука в річці, щоб карась не дрімав

«Орфографічна розминка»

Встав (поясни) написання орфограм.

Значно краще людині живеться, коли в неї є друзі. Справжні і віддані друзі. Вони швидко приходять на допомогу, зараджують у біді, найтепліше зустрічають, дають поради і радіють її успіхам.

Дружба – безцінний скарб, який потрібно оберігати. Найгірше, коли цей скарб втрачається. І людина, як одиноке зів'яле дерево, залишається сама.

Логопедична гра «Скоромовки»

Край узлісся на осичці

Листя шелестіло

Лисенятам і лисичці

Стежинку золотило

Моркву, перець і гарбуз
Посадив старий дідусь

Пестив їх та поливав –
Гарний урожай зібрав.

Гра-асоціація до теми «Прикметник»

	<p>ЯКИЙ?</p>
	<p>ЯКІ?</p>
	<p>ЯКИЙ?</p>
	<p>ЯКИЙ?</p>
	<p>ЯКІ?</p>

Додаток 10

Словникова робота «Міфічні істоти» Л.Українка «Лісова пісня»

Щоб зрозуміти світ природи та її міфічних істот (так званої нечистої сили) звернемося до етнографічної довідки.

Етнографічна довідка (показ ілюстративного матеріалу).

Лісовик – дух лісу, дикий чоловік, пастух, який випасає лісових звірів (чугайстер, Пан).

Водяник – втілення водяної стихії в образі водяного царя. Уявлявся в образі старого довгобородого діда, який панує над русалками (Посейдон, Нептун).

Русалки – це переважно духи померлих дівчат, які пішли з життя передчасно. Вони могли жити в лісах, полях. В Україні русалки відомі ще як Мавки, Нявки (від стародавнього нявь – покійник). Вони живуть у лісі на деревах, гойдаються на гіллях, можуть заманювати хлопців, залоскотати їх до смерті.

Чорт (куць, куций) – істота, вкрита чорною шерстю, з рогами, хвостом і копитами. Він міг насилати хворобу, викрадати і зводити дівчат, підмінити нехрещених людських дітей. Обереги від чорта: хрест, молитва, «свячені»речі, «магічне» коло.

Мара – міфічна богиня зла, хвороб і смерті.

Складання усного переказу тексту за опорними словами

Горобець

По дорозі до школи я побачив горобця. Він тремтів від холоду і нікуди не летів. Я взяв його і приніс до школи. Діти давали йому крихти хліба, але пташка не хотіла їсти. Юрко приніс шапку, щоб відігріти горобця. Поклали його в шапку. На уроці горобчик вилетів із шапки і сів на підвіконня. Учителька відкрила кватирку, і він полетів, весело цвірінькаючи.

Дай відповіді на запитання.

- Кого побачив хлопчик?
- Що сталося з горобчиком?
- Куди приніс хлопчик пташку?
- Як поведилися діти?
- Що трапилося на уроці?

Склади усний переказ тексту, використовуючи опорні слова:
нікуди, не хотіла їсти, кватирка, відігріти, цвірінькаючи, підвіконня.

Твір з обґрунтуванням власної думки «Моя улюблена телепрограма»

1. Які програми ти дивишся по телевізору?
2. Чим вони тобі цікаві?
3. Яка з них тобі подобається найбільше?
4. Що в ній тобі найцікавіше?
5. Хто з твоїх рідних також любить цю телепрограму?
6. Чи обговорюєте ви побачене?
7. Поцікався в сусіда по парті, яку телепрограму він полюбляє дивитися.
8. Склади діалог на тему «Яка твоя улюблена телепрограма».

Розмова по телефону

Уяви, що ти телефонуєш своєму другові. Трубку знімає його мама. Поміркуй, як ти привітаєшся. Про що ти запитаєш у неї? З'ясувавши, що друга немає вдома, як закінчиш розмову?

Склади діалог, використовуючи опорні слова:
добрий день, будь ласка, запитай,
перекажіть, до побачення.

Складання діалогу за опорними словами «У бібліотеці»

Ти прийшов до бібліотеки повернути книжку і попросити іншу.
 Як ти це зробиш?

Склади діалог, використовуючи опорні слова:
добрий день, мене цікавить, книга, будь ласка, дякую.

Біля театральної каси

Ти прийшов у театр дізнатися про те, яка вистава буде і купити квитки.
 Як ти це зробиш? Про що запитаєш?

Склади діалог, використовуючи опорні слова:
прем'єра казки, придбати, неодмінно, будемо раді.

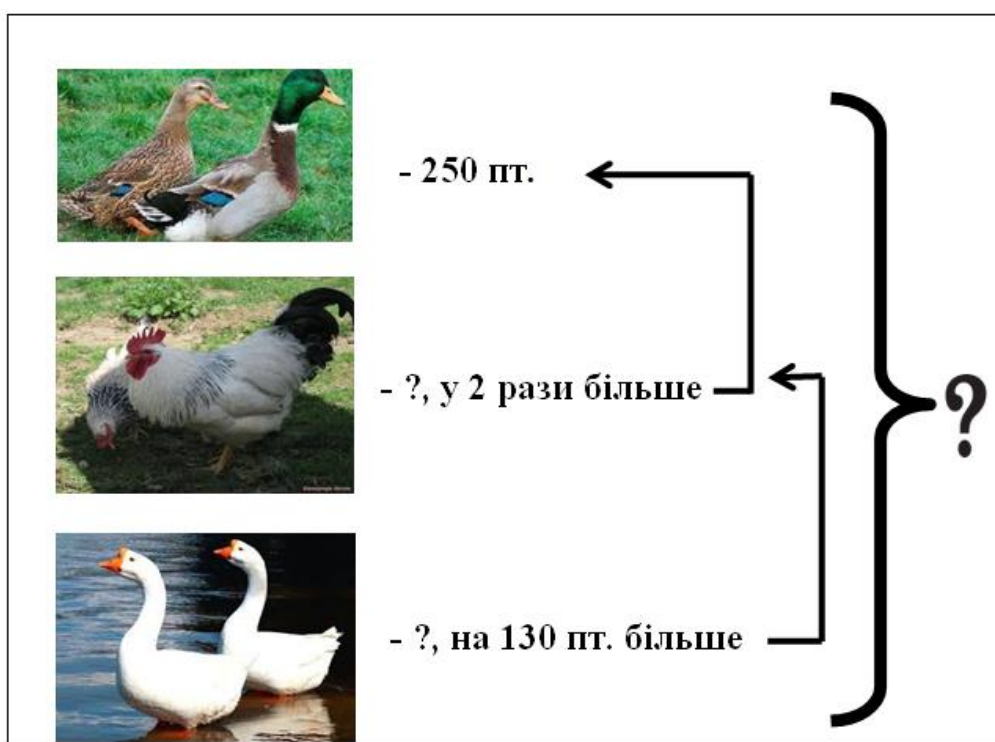
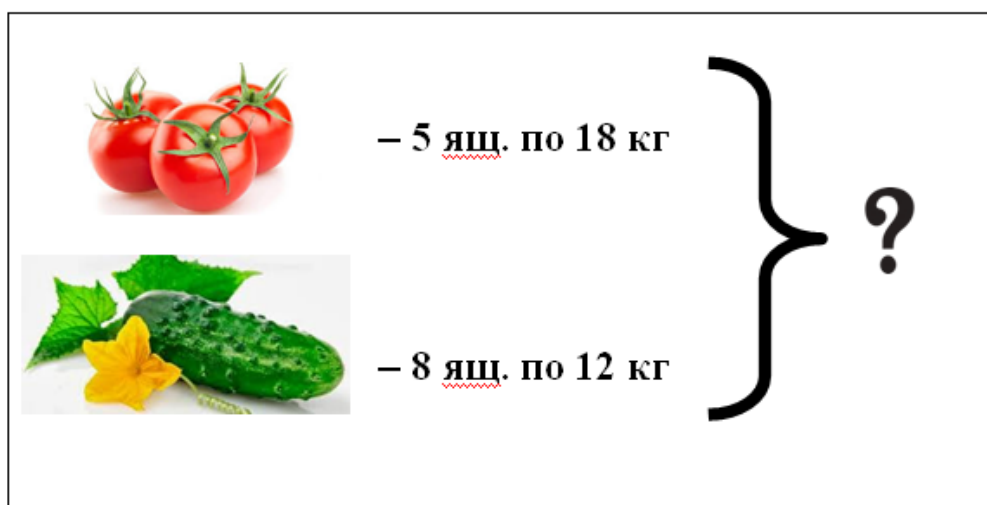

Пам'ятка для учня

Тема. «Ділення багатоцифрового числа на одноцифрове»

1. Прочитай і запиши приклад.
2. Виділи перше неповне ділене.
3. Визнач кількість цифр у частці і постав на їхньому місці крапки.
4. Поділи перше неповне ділене і запиши отримане число в частку.
5. Помнож цю цифру на дільник для того, щоб отримати число, яке потрібно відняти від першого неповного діленого.
6. Запиши його під першим неповним діленням.
7. Виконай дію віднімання, щоб довідатися, скільки ще одиниць залишилося розділити, при цьому врахуй, що залишок повинен бути менше дільника.
8. Залишок вирази в одиницях нижчого розряду і додай до нього одиниці такого ж розряду діленого.
9. Ділення продовжуй до повного розв'язання приклада.
10. Порівняй частку і ділене; частка повинна бути менше діленого.
11. Перевір відповідь дією множення.

Схеми до задач

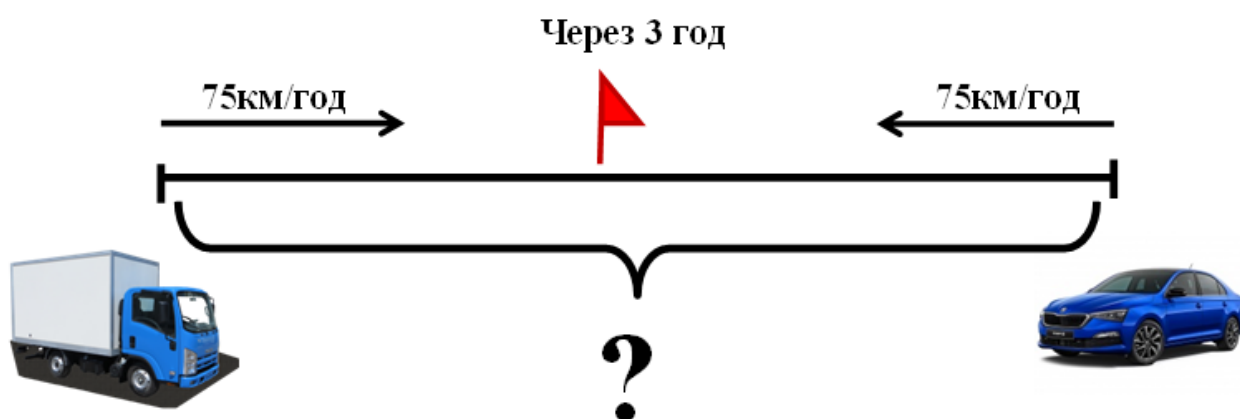

Таблиці та схеми до задач на рух

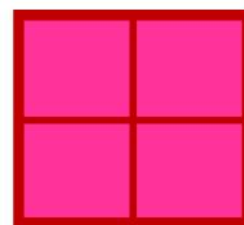
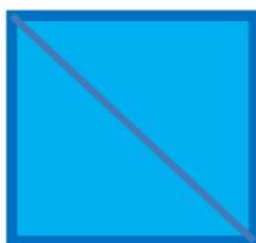
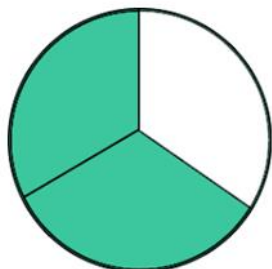
	Швидкість	Час	Відстань
Пішохід	5 км/год	?	15 км
Лижник	?	3 год	36 км
Автобус	60 км/год	4 год	?
Автомобіль	100 км/год	2 год	?

Матеріали до теми «Звичайні дроби»

ДЕ ЗНАХОДИТЬСЯ ЧИСЕЛЬНИК ДРОБУ,
А ДЕ ЗНАМЕННИК?

ЧОЛОВІК зверху, **З**ЕМЛЯ знизу і, відповідно,
ЧИСЕЛЬНИК зверху, **З**НАМЕННИК знизу

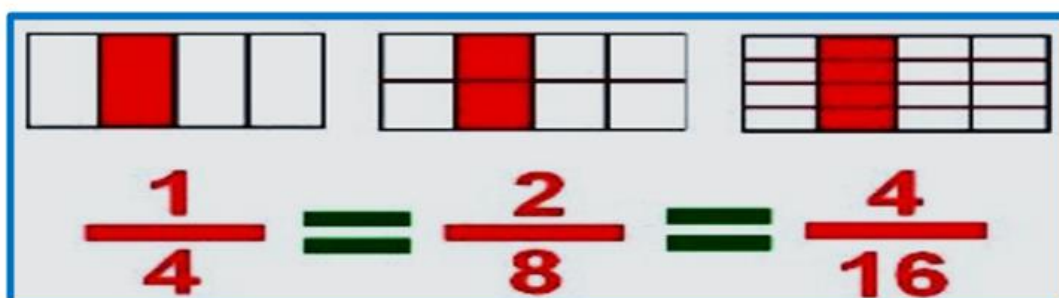
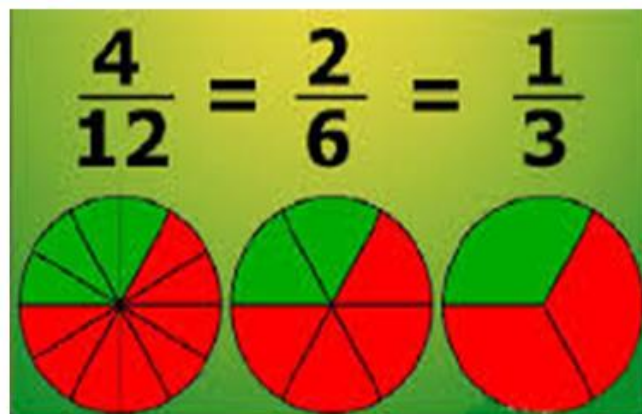
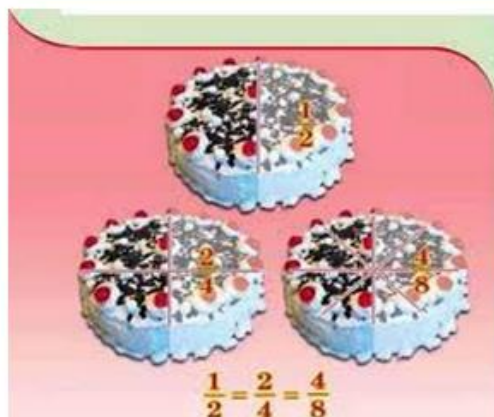

2/**5**

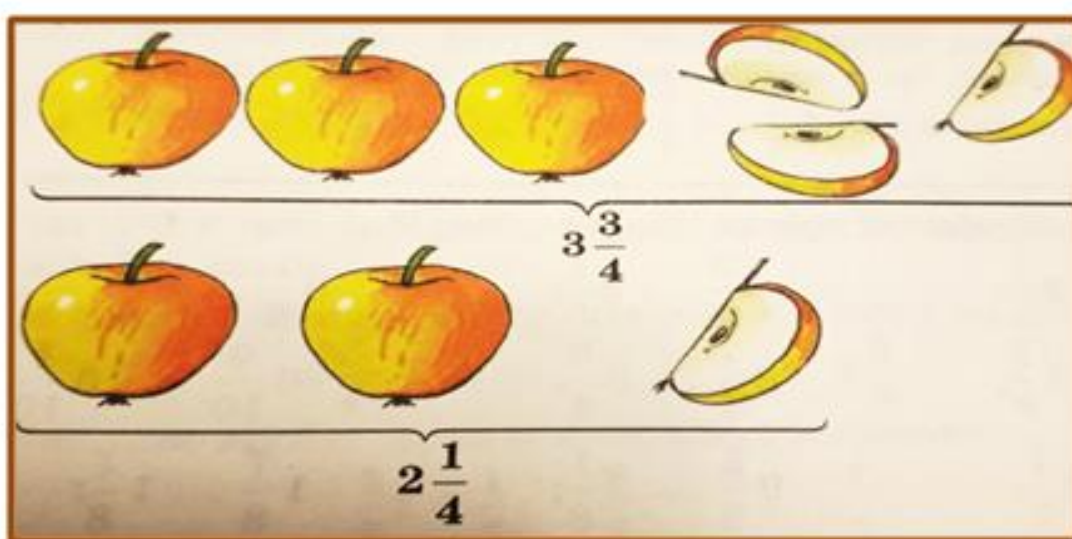
ЧОЛОВІК **Ч**ИСЕЛЬНИК

стоїть на

ЗЕМЛІ **З**НАМЕННИК

Матеріали до теми «Звичайні дроби»

Додавання дробів
з однаковими
знаменниками

$$\frac{2}{8} + \frac{3}{8} = \frac{5}{8}$$

$$\frac{a}{c} + \frac{b}{c} = \frac{a+b}{c}$$

Казка про кути

У королівстві геометричних фігур жив собі один чоловік на ім'я Кут. У нього було три сини: Прямий, Тупий та Гострий. Хоч сини були одної вроди, мали у себе два промені зі спільним початком, але згоди між ними не було.

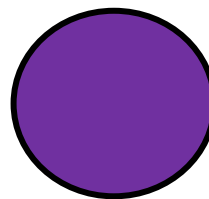
Прямий кут був дуже чесний, відвертий, справедливий, завжди говорив правду в очі. Рухався він рівно із прямою спиною гордою ходою. Тупий кут був дуже товстий і неповороткий. Під час ходи його спина нахилилася назад і він часто падав. Тому він вів спокійний спосіб життя та був дуже млявий та лінивий. Гострий кут весь час був нахилений вперед, ходив так, ніби, пригинався. Він міг пробратися у будь-яке місце, був жвавий та активний. Його ще називали «нишпорка». Під час суперечок, які часто відбувались між братами, кожен доводив свої переваги.

Найбільше вихвалявся наймолодший – Гострий кут: «Я найчастіше потрібен всім! Гостре лезо у ножа, у ножиць, гострі зуби в людей та тварин, гострі дзьоби у птахів, та й у геометричних фігурах мене найбільше, бо трикутник має завжди хоча б два гострих кути». Тут Прямий кут не витримав і заявив, що саме він найбільше потрібен людям, адже без нього стіл не втримається прямо, і будинок розвалиться, коли косо поставлені стіни, і шафа впаде на підлогу, якщо її двері не будуть прямими. Довго думав Тупий кут, щоб виправдати своє існування. Адже, трикутники бувають лише з одним тупим кутом і то, дуже рідко, а знайти свою користь у квартирі він так і не зміг, зате, вийшовши на вулицю, побачив себе на дахах будинків. Почувши суперечки братів батько сказав: «Усі ви дуже потрібні людям, тож ідіть і шукайте своє місце серед людей. Старшим серед вас буде Прямий кут, бо він найбільш потрібен всім». Розійшлися брати по світу шукати своє місце.

Віршовані загадки

1.

Є у кола вірний друг
Називається він... (*круг*)

2.

Він давно знайомий мій,
Кожен кут у нім прямий.
Всі чотири сторони
Однієї довжини (*квадрат*)

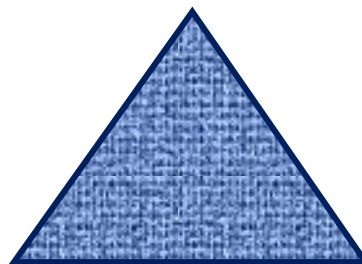
3.

На квадрат я дуже схожий.
Маю теж чотири сторони.
Тільки дві з них протилежні –
Однакової довжини.
А сусідні різні (*прямокутник*)

4.

Він не круг і не квадрат
І не прямокутник.
Має тільки три кути
Звуть його... (*трикутник*)

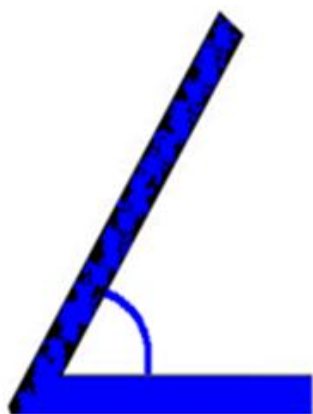

5.

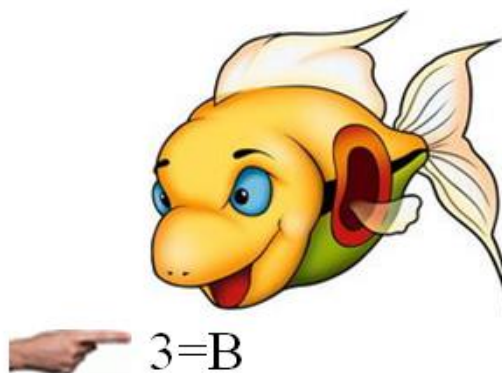
Щоб кути намалювати,
Нам його потрібно мати.
Як вимірюєш кути,
Кращий прилад не знайти.
Всім кутам він командир
Помічник наш ... (*транспортир*)

Математичні ребуси

2,3,1

3=B

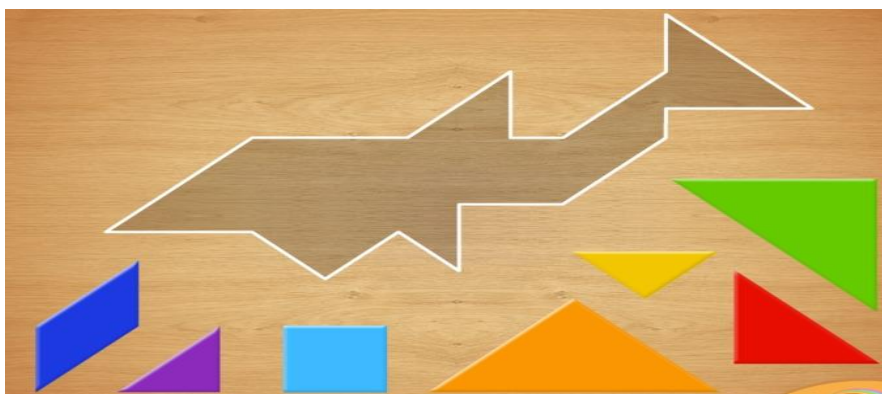
1,2,Т

Математичні ігри «Подорож містом геометричних фігур»

1. Гра «Танграм»

Танграм – надзвичайна гра-головоломка. Так, поєднавши відповідним чином всього 7 фігурок-танів, можна скласти практично будь-яку фігуру (так можна скласти будь-яку літеру абетки, тварин, цифри, силуети людей та ін.).

Принцип гри: необхідно всередину білого контура вмістити всі 7 фігур таким чином, щоб вони не накладалися одна на одну.

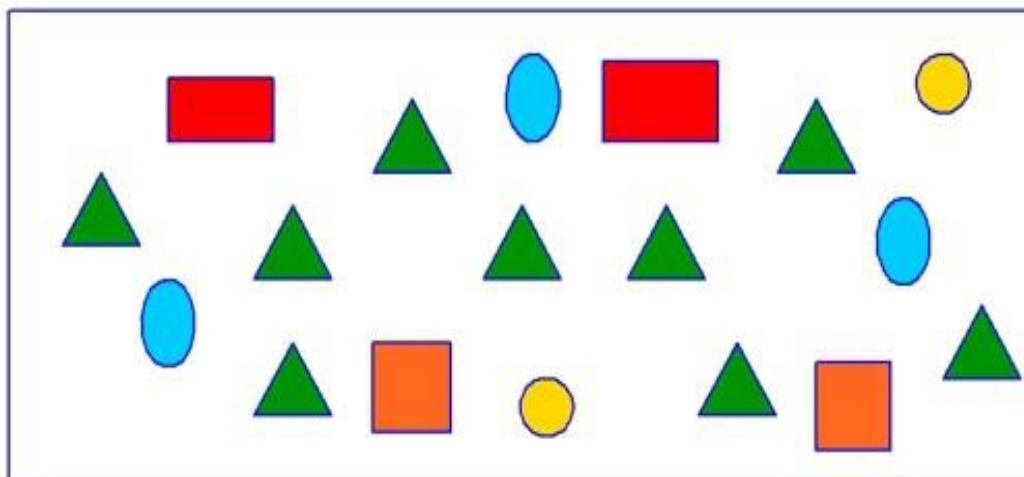

Приклад завдання з гри «Танграм-мешканці морів»

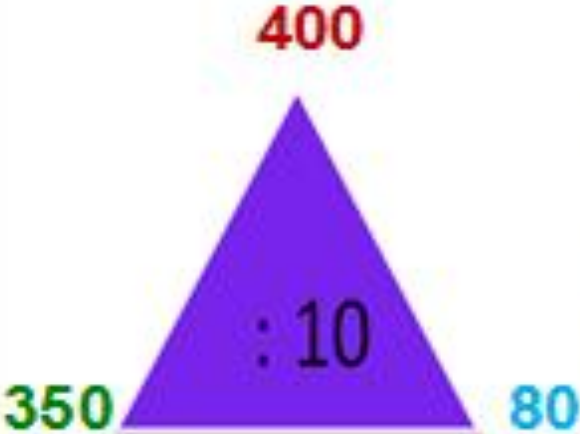

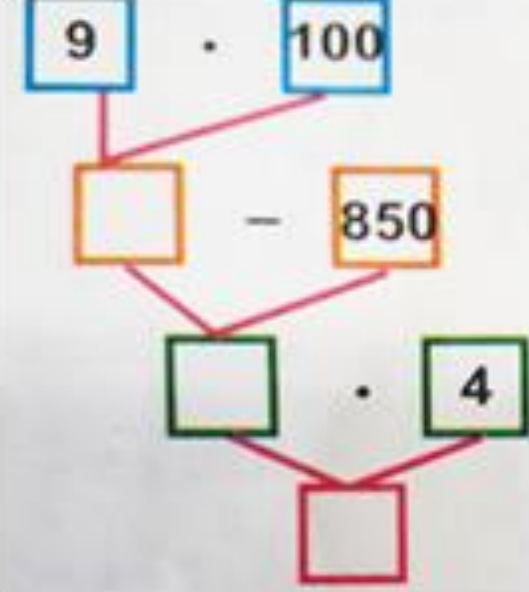
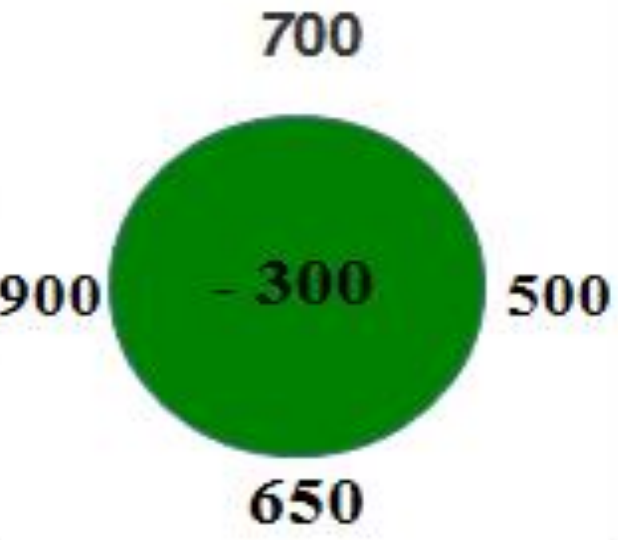
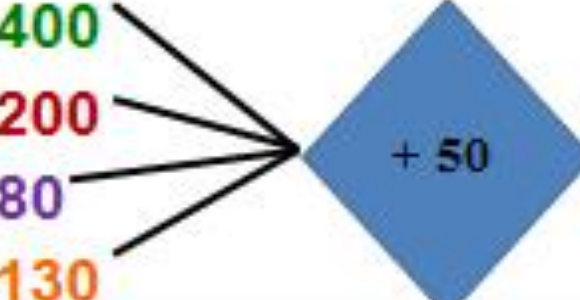
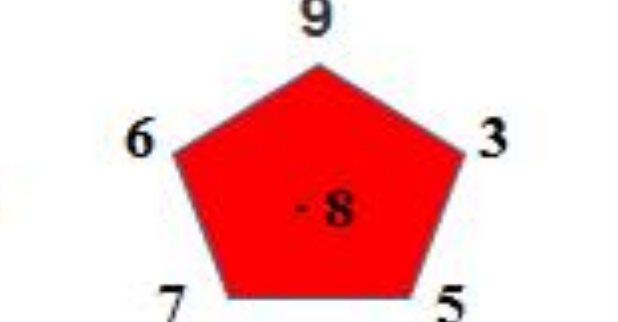
2. «Чарівна стежина»

Учитель пропонує відправитись до міста Геометричних Фігур. Однак, щоб туди потрапити, треба знайти відповідну стежку із фігур певної форми. З яких фігур вона викладена? (*трикутники*).

Учитель пропонує назвати їх колір.

Матеріал для усного рахунку

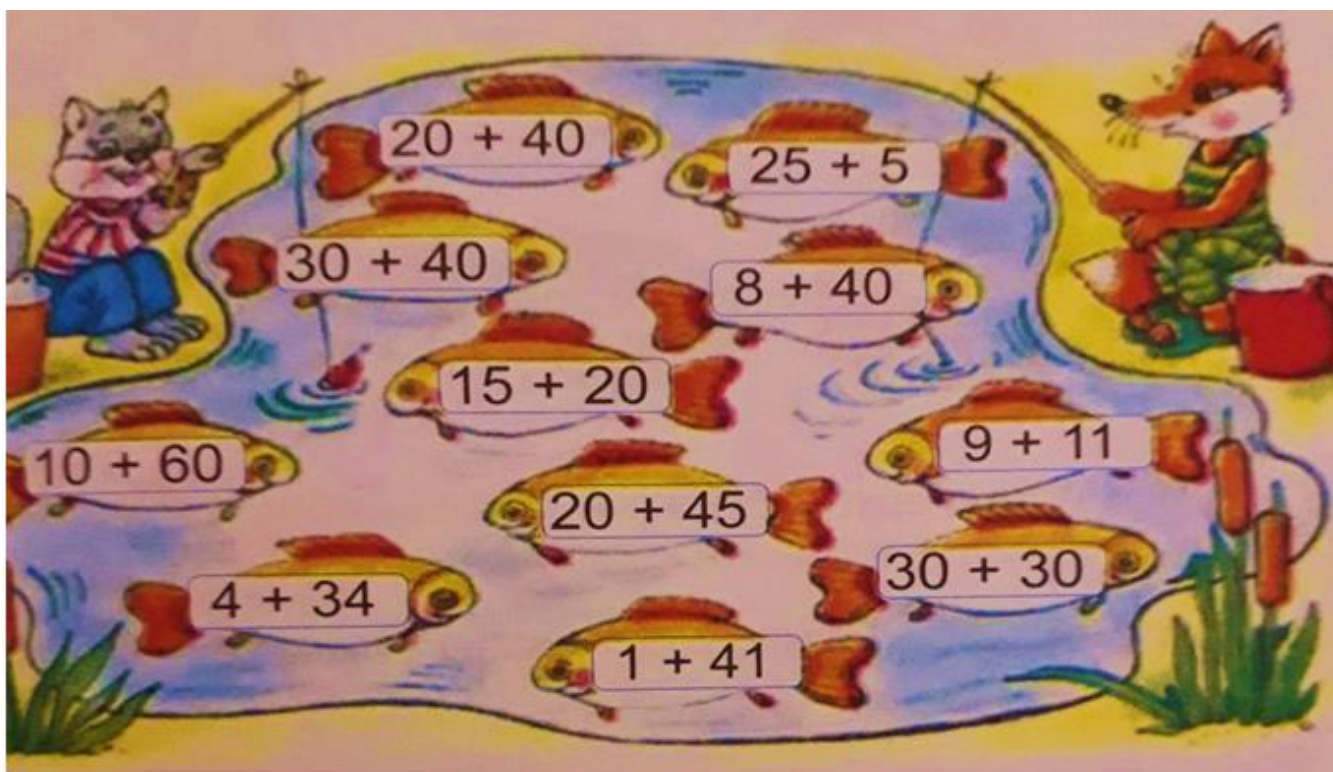
 <p>400 350 : 10 80</p>	 <p>49 14 63 56 70 : 7</p>
 <p>9 · 100 □ - 850 □ · 4 □</p>	 <p>700 900 - 300 500 650</p>
 <p>400 200 80 130 + 50</p>	 <p>9 6 3 7 5 - 8</p>

Матеріал для усного рахунку

1. Обчислити приклади. Допомогти сніговику знайти свою ялинку.

2. Обчислити приклади

Матеріал для усного рахунку

Віршовані лічилки

1.

Дятел 6 годин літав,
Короїдів поїдав,
Що години 8 їв.
Скільки знищив шкідників?

2.

«Є 7 кліток із кролями», -
Насті Ромчик розповів.
Скільки тих кролів, дізнайтесь,
Коли в клітці 6 кролів?

8 яблук у корзині
Принесла мати дитині
І сказала: «Ну, мій сину,
Четверту з'їж із них частину».
Хто тепер із вас відповідь
Скільки яблук хлопчик з'їсть?

Білка моркву посадила
Штук 17 там вродило
5 зайців по 3 зірвали.
Скільки білочці зосталось?

**Завдання до уроку-екскурсії «Вивчення водойм рідного краю.
Вивчення річки Південний Буг»**

1. Де бере початок річка Південний Буг?

- а) у Хмельницькій області;
- б) у Вінницькій області;
- в) у Київській області;

2. Куди впадає річка Південний Буг?

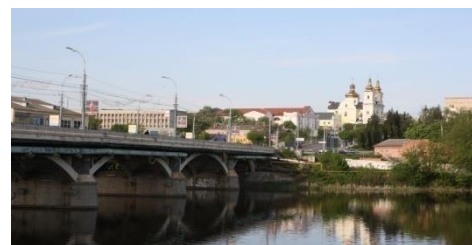
- а) в Дніпро;
- б) в Чорне море;
- в) в Азовське море;

3. Яка течія в річки?

- а) швидка;
- б) повільна;

4. Який берег річки зображений на фото?

- а) лівий;
 - б) правий;
 - в) крутий;
 - г) пологий;
- (вибрати дві відповіді)*

5. Яка вода в річці?

- а) солоня;
- б) прісна;

6. Напишіть, які рослини ростуть на берегах річки?

7. Напишіть, які тварини живуть у річці Південний Буг?

8. Як людина використовує річку?

9. Якою ти бачиш нашу річку через 25 років?

Пам'ятка природолюба

Дані засоби є екологічно чистими, не викликають алергію, не подразнюють шкіру:

1 засіб: 100 грам натертого господарчого мила, 100 грам теплої води – збити в піну, 75 грам соди;

2 засіб: гірчичний порошок – видаляє жир, чудовий для прання вовняних і шовкових виробів;

3 засіб: суміш води з оцтом в рівних пропорціях – універсальний засіб для прибирання оселі і миття дзеркал;

4 засіб: розвести оцет з водою у співвідношенні 1:5 і мити цим розчином вікна;

5 засіб: сіль – чудовий засіб для чищення газової плити, коли вона ще тепла. Щоб видалити жир з духовки, залиште четверту частину чашки з нашатирним спиртом на ніч, а зранку протріть содою;

6 засіб: санвузол відмивається від вапняного нальоту, якщо полити на поверхню оцтом, потім посипати содою і дати постояти;

7 засіб: килим стане значно чистішим, якщо його посипати кукурудзяним крохмалем, а потім пропилососити;

8 засіб: щоб рушник на кухні завжди виглядав свіжим, його періодично треба кип'ятити у водному розчині господарчого мила та канцелярського клею;

9 засіб: розчин з лимонною кислотою відміє застарілий бруд;

10 засіб: універсальний засіб від застарілого жиру: чотири літри води, столова ложка канцелярського клею і третина бруска господарчого мила. Розчин закип'ятити і опустити в нього посуд на 30 хвилин.

Пам'ятай!

Завдяки твоїм діям річка стане чистішою. В неї буде потрапляти менше фосфатів, які є поживою для одноклітинних водоростей. Як наслідок, влітку вода в річці не буде цвісти і ти із задоволенням в ній будеш купатися.

Фізкультхвилинка на тему: «Київські князі»

Став збиратись князь в похід,
 Треба мати гарний вид.
 Подивився навкруги,
 Може близько вороги?
 Ось накинув плащ на плечі,
 Взяв він зброю, інші речі.
 Обійняв свою княгиню,
 Взяв на руки він дитину.
 Попрощавшись з усіма,
 Сів він зручно на коня,
 Разом із дружиною.
 Помахав усім у слід
 Та вирушив в похід.

Фізкультхвилинка у формі розминки для рук «Пишемо літопис»
 до уроку: «Поширення писемності. Літописи та інші твори тогочасної літератури»

Перенесемося до Києво-Печерського монастиря і бачимо за роботою Нестора, відомого літописця. Спробуємо і ми докласти зусиль до написання його літопису. Перш ніж починати, літописець вибирав собі гусине перо, яким писав. Давайте оберемо й ми. Вибрали? Тоді розпочнемо. Правою рукою ретельно виводимо першу літеру. У стародавніх книгах вона прикрашалась орнаментом та малюнками. Тепер обережно вмокнемо наше перо в чашу з чорнилом і поволі, щоб не пошкодити літопис, продовжимо писати. Вправні літописці писали і лівою рукою. Спробуємо й ми. Добре, а тепер поставте свій підпис на літописі, виводячи його двома руками. Тепер справді можна переконатись, що ви вправні літописці.

Можна проводити цю хвилинку з ілюстраціями.

Козацькі розваги на сучасний лад

Кожен учень дістає з козацької шапки папірець і читає завдання. За допомогою гри «Пантоміми» зображує написане. Учні повинні відгадати та назвати зображене.

Шабля, чуб, шаровари, вуса, козак скаче на коні, прапор, козак в дозорі, козак в чайці, писар, литаври, лук зі стрілами, гонак.

Хвилинка релаксації «Після грози»

Заспокоює нервову систему.

Закрийте очі. Ми в лісі. Відгрімла гроза, пройшов дощ. Блищить мокре листя на деревах. На траві – срібні каплі. Як добре пахне в лісі! Як легко дихається!

Ось конвалії. Вдихніть їх запашний аромат. Вдихайте повільно, рівно, глибоко.

Дидактичні ігри

7 клас

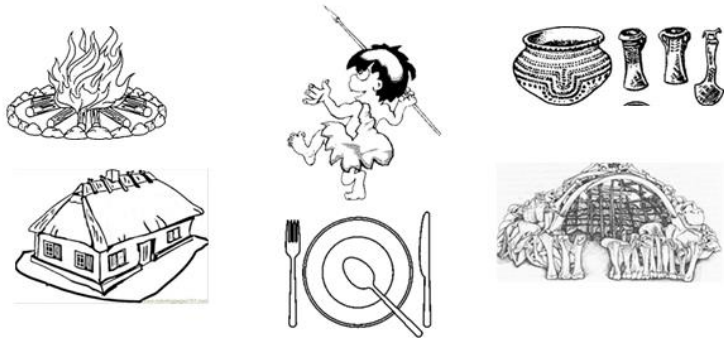
Тема. Найдавніше життя на території України. Місця стоянок

Тип уроку: засвоєння нових знань, умінь, навичок

Етап уроку: закріплення знань, умінь та навичок

Дидактична гра «Веселий олівець»

Із запропонованих на картці зображеннях предметів побуту вибери та розфарбуй лише ті, якими користувалася прадавня людина.

Тема: Господарство східних слов'ян

Тип уроку: комбінований.

Етап: актуалізація знань, умінь та навичок

Дидактична гра «Історична загадка»

1. Голова роду слов'ян... (*старійшина*).
2. Об'єднання людей, зв'язаних родовими відносинами, спільністю мови... (*плем'я*).
3. Об'єднання кількох родів називається... (*община*).
4. Народні збори в слов'ян, на яких вирішувалися важливі питання життя... (*віче*).
5. У східних слов'ян вождь, воєначальник племені або союзу племен, глава держави... (*князь*).
6. Той, хто очолював дружину... (*воєвода*).
7. Збройний загін слов'ян, що становив постійне військо слов'ян. (*дружина*).

Тема. Розвиток ремісництва у Київській державі

Етап: нервово-психологічна підготовка

Ребус

(Київська держава)

Етап: перевірки знань, умінь та навичок

Гра «Вибери потрібне»

Допоможи словам знайти свої місця в таблиці.

Господарська діяльність		
Землеробство	Скотарство	Ремесло

Пшениця, корови, ткацтво, кам'яні серпи, свині, гончарство, ячмінь, рало, бондарство, соха, кожум'яцтво, коні, ковальство.

Тема. Запровадження християнства на Русі

Етап уроку: нервово-психологічна підготовка

Історична загадка

Нову христову віру дав
І срібну гривню карбував,
Один – три прізвістка він мав.
То, хто ж така оця людина,
Яку так славить Україна?

Етап: систематизації знань, умінь та навичок

Хронологічна задача

Обчисліть, скільки років минуло від запровадження християнства як державної релігії в 988 р. до проголошення незалежності України в 1991р.

Додаток 31

Тема. «Суспільно-політичний устрій Київської держави»

Етап: перевірки знань, умінь та навичок

Гра «Здогадайся, хто ми?»

Розглянь уважно малюнок і дай відповіді на запитання

1. Кого зобразив художник на малюнку?
(селяни, князі, бояри, купці, духовенство, ремісники)
2. Доведи свою відповідь, опираючись на одяг, прикраси та взуття людей?
3. Які повноваження та обов'язки в державі мали ці люди ?
4. Де жили ці люди ? (місто чи село).
5. Як називалися їхні будинки?

Тема. «Побут Київської держави»

Етап уроку: контролю та корекції знань, умінь та навичок

Гра «Виправ помилки»

Прочитай текст. Виправ в реченнях історичні помилки.

Одяг знаті та князів шили з полотняних закордонних тканин. Узимку вони одягали фуфайки, кожухи з хутра зайця, лисиці, ведмедя.

Взували шкіряні туфлі, а взимку – низенькі чобітки з м'якої кольорової шкіри. На голову одягали шапки різної форми: самбреро, капелюх, каску. Вони були різної форми та висоти, обшиті хутром.

Князь та удільні князі носили золоті та срібні годинники. Лише вони спілкувалися за допомогою мобільних.

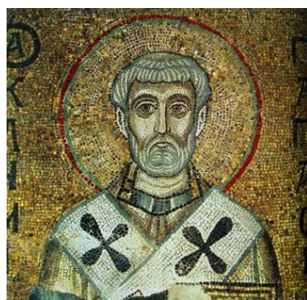
Тема. «Архітектура та мистецтво Київської держави »

Етап уроку: уточнення, доповнення знань, умінь та навичок

Гра «Вибери потрібне»

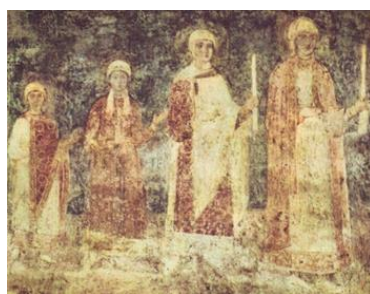
1) Фреска	а) архітектурна споруда, призначена для здійснення богослужінь і релігійних обрядів.
2) Палаци (палати)	б) живописне, мозаїчне або рельєфне зображення Ісуса Христа, Богородиці, святих і подій Святого Письма.
3) Ікона	в) малюнок фарбою по вологій штукатурці.
4) Храм	г) зображення або візерунок, зроблені з різнокольорових камінців.
5) Мозаїка	д) двоповерхові або цегельні споруди, в яких мешкав князь зі своєю родиною та слугами з безліччю кімнат.

Гра «Встанови відповідність»

1

а) ікона

2

б) фреска

3

в) мозаїка

Для учнів з низьким рівнем засвоєння знань

Тема. «Монгольські завоювання. Мужні захисники Києва»

Етап: нервово-психологічна підготовка

Ребус

Етап: уточнення знань, умінь та навичок

Робота з історичними джерелами. Робота парами.

Група «Мистецтвознавці»

«Склади пазл»

I. Складіть пазл. Розкажіть що зображення на цій картині?

II. Опишіть картину В. Шаталіна «Оборона Києва від монголів 1240 р.»

1. Який епізод оборони зображений на репродукції картини В. Шаталіна «Оборона Києва від монголів 1240р.»?
2. Що на картині свідчить про:
 - а) запеклий опір киян загарбниками?
 - б) переважання сил монголів над киянами?
3. Яка будівля міста стала останнім укріпленням міста?

Додаток 33

Група «Документалісти»

Італійський мандрівник Плано де Карпіні про відвідання Києва в 1246 р.

«Коли ми їхали через їхню землю, ми знаходили незліченні голови і кістки мертвих людей, які лежали на полі, бо місто це було досить великим і дуже багатолюдним; а тепер воно зведено майже нанівець, ледве існує там 200 будинків, а людей там тримають вони в найтяжчому рабстві». (До навали місто мало 9 тис. дворів, і мешкало в ньому 50 тис. осіб).

Запитання до документа:

1. Через скільки років після монгольської навали посланець Папи Римського відвідав Київ?
2. Яку картину спустошень він побачив?
3. Якими були наслідки навали для Києва?

8 клас

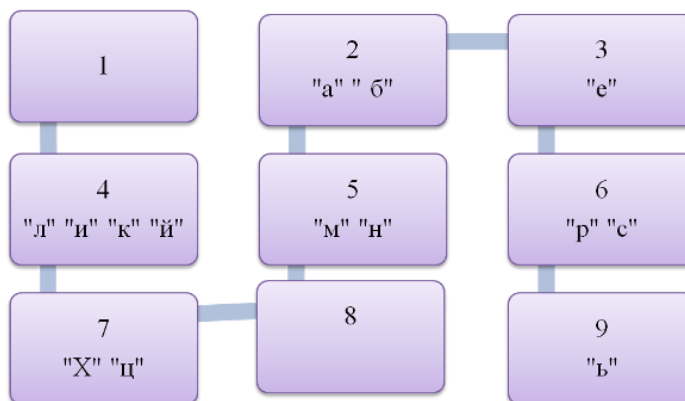
Тема. «Богдан Хмельницький. Початок Національно-визвольної війни»

Етап уроку: нервово-психологічна підготовка

Гра «Історичний телефон»

753 - 495 - 479 – 444

Хто ця особа? Яка основна мета діяльності?

(Хмельницький)

Встановити відповідність між зображеннями та назвами клейнодів.

			
1	2	3	4
а) Пернач	б) Булава	в) Литаври	г) Бунчук

Гра «Історична плутанина»

Заповни пропуски

1. У середині 17 ст. розпочалася Національно-визвольна війна проти панування _____ в Україні.
2. Союзниками Б.Хмельницького у цій війні були _____ та _____
3. Одна з найбільших битв Національно-визвольної війни відбулася 1651р. на Волині біля містечка _____. Ця битва була _____ козаками.
4. Переговори про військову угоду між козацькою Україною та Московським царством відбулися 1654 р. в українському місті _____.

Слова для довідок: Російської імперії, Б.Хмельницький, Зборівська, печеніги, Берестечка, татари, турки, Речі Посполитої, Переяслові, програна, виграна.

Тема уроку. Гетьман Іван Мазепа. Україна в подіях Північної війни.

Етап уроку: актуалізації знань, умінь та навичок

Проблемне питання

На початку гетьманування Іван Мазепа вважав, що він може розбудувати Україну тільки у спілці з Москвою. Але згодом вирішив остаточно розірвати зв'язки з Московською державою. Чому змінилися погляди гетьмана?

9 клас

Тема. «Боротьба за державність у 1917 -1919 роках»

Етап уроку: перевірки знань, умінь та навичок.

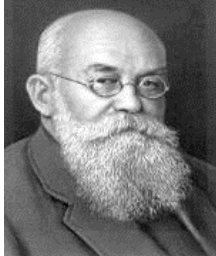

Гра «Хронологія»

Розташуйте у хронологічній послідовності події.

1. Злука УНР із ЗУНР;
2. Початок Першої світової війни;
3. Проголошення Української Народної Республіки;
4. Встановлення радянської більшовицької влади.

Гра «Впізнай історичного героя»

Встановіть відповідність між історичними постатями та їх портретами

 1	 2	 3
в) С. Петлюра	а) П. Скоропадський	б) М. Грушевський

Тема. «Друга світова війна. Німецько-радянська війна»

Етап уроку: уточнення знань, умінь та навичок

Гра «Хронологічна послідовність»

Доповніть ланцюжок.

Впишіть у порожні клітинки у хронологічному порядку наведені історичні події.

1. Початок Другої світової війни.
2. День Перемоги
3. Визволення Києва від фашистських загарбників.

	Початок німецько – радянської війни		
--	--	--	--

Тема. «Насильницька колективізація»

Етап уроку: перевірки знань, умінь та навичок

«Історична реклама»

Роздивись уважно плакати.

1. Що об'єднує плакати?
2. Назвіть подію, якій вони присвячені?
3. Проаналізуйте зображених персонажів, символіку плакатів, використані кольори.
4. На чие політичне замовлення та для кого він створений?
5. Як ви розумієте терміни: «куркулі», «розкуркулення»?
6. Чому проголошено гасло «ліквідувати куркулів як клас»?
7. Які враження викликають у вас ці плакати?

Тема. М. Хрущов «Відлига»

Гра «Історичні джерела»

Які події та реформи характеризує кожне історичне джерело?

Чи мали вони позитивні наслідки в державі ?

Загальнорозвиваючі вправи з гімнастичними палицями

1. Потягування.

В.п. – основна стійка, руки з гімнастичною палицею опущені в низ.

1-2. Підняти гімнастичну палицю вгору, права нога назад (вдих).

3-4. Опустити гімнастичну палицю вниз, в.п. – основна стійка (видих).

Вправу повторити 8-10 разів у середньому темпі.

2. Нахили ліворуч, праворуч.

В.п. – середня стійка, руки з гімнастичною палицею, підняті вгору.

1-2. Нахили ліворуч.

3-4. Нахили праворуч.

Вправу повторити 6-8 разів у середньому темпі.

3. Повороти ліворуч, праворуч.

В.п. – середня стійка, руки з гімнастичною палицею за спиною під ліктями.

1-2. Повороти ліворуч.

3-4. Повороти праворуч.

Вправу повторити 8-10 разів у середньому темпі.

4. У положенні лежачи на спині перенесення ніг під палицею.

Вправу повторити 6-8 разів у середньому темпі.

**5. У положенні лежачи на спині
викрути палицею ліворуч,
праворуч.**

Вправу повторити 8-10 разів у середньому темпі.

**6. Ходьба на місці з гімнастичною
палицею в руках на протязі 25
секунд.**

Заняття на тренажерах

За педагогічною спрямованістю та конструкторським рішенням застосовується спеціалізовані тренажери та тренажерні пристрої для дітей з врахуванням віку та статі, стану здоров'я та фізичних можливостей учнів.

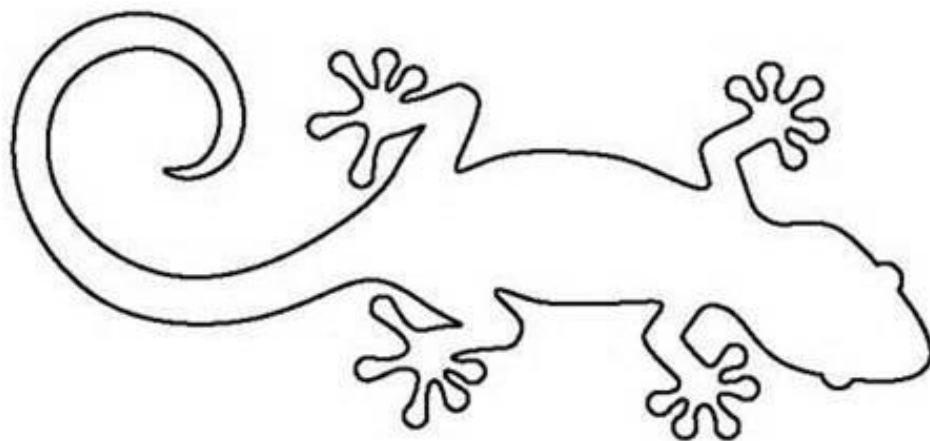
Використовуються: велотренажер, бігова доріжка, орбітрек, багатофункціональний універсальний тренажер тощо.

Застосування тренажерів та тренажерних пристроїв дозволяє збільшити варіативність засобів і методів фізичної культури, підвищити їх ефективність.

Шаблони для випилювання лобзиком

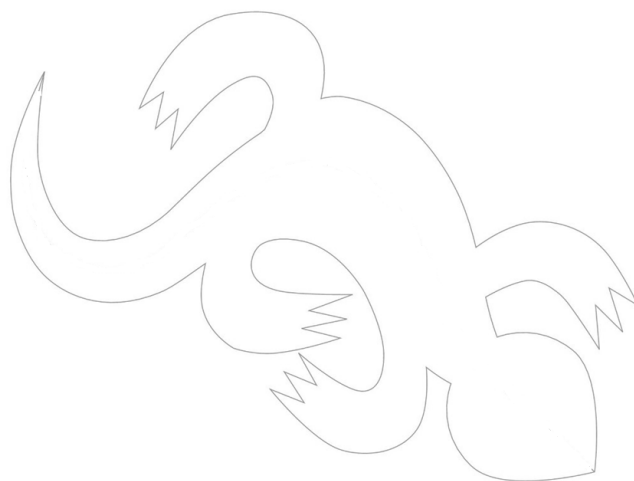
Складний рівень

Середній рівень

Простий рівень

Оздоблення виробу випалюванням

Матеріали та інструменти:

шліфувальна шкурка, візерунки для випалювання, копіювальний папір, олівець, випалювач, вогнетривка підставка.

1. Виконати шліфування поверхні за допомогою дрібнозернистої шліфувальної шкурки.
2. Перенести візерунок на підготовлену поверхню виробу
3. Виконати випалювання
 - Прилад вмикають в електромережу. Випалювання починають після нагрівання пера до темно-червоного кольору.
 - Ручку з нагрітим пером беруть у праву руку. При випалюванні кривих ліній і крапок ручку випалювача з пером тримають перпендикулярно до поверхні випалювання, а при випалюванні прямих ліній – так, як олівець при малюванні.
 - Робоча поза при випалюванні повинна бути зручною для роботи, сидіти потрібно прямо, права рука має надійно лежати на столі.
 - Відстань від поверхні випалювання до очей повинна становити 30-35 см.
 - Під час випалювання швидко втомлюються очі, тому кожні 10-15 хв слід робити невеликі перерви.
4. Перевірити якість виконаної роботи.

Оздоблення виробу мозаїкою з яєчної шкаралупи

Матеріали та інструменти:

яєчна шкаралупа, клей ПВА, пензлик, зубочистка, акрилові фарби, сода та сіль.

1. Щоб підготувати шкаралупу, потрібно замочити її на 30 хвилин у воді, в яку додати ложку солі й стільки ж соди.
2. Вийняти шкаралупу з води та зняти тоненьку білу плівку під нею – так буде легше подрібнювати матеріал для мозаїки.
3. Опустити в розчин харчової соди для того, щоб знежирити поверхню та добре просушити.
4. Пофарбувати шкаралупу акриловими фарбами вибраних кольорів.

5. Приклеїти яєчну шкаралупу до виробу, ретельно притискаючи її до поверхні.
6. Полакувати виріб.

Оздоблення виробу в техніці «декупаж»

Матеріали та інструменти:

серветки або карти для декупажу, ножиці, клей звичайний (ПВА) або спеціальний клей для декупажу, пензлі, вода, акриловий лак.

1. Відділити верхній шар серветки з малюнком.
2. Акуратно вирізати малюнок для декупажу з серветки.
3. Намітити місце розміщення картинки на вашій заготовці.
4. Приклеїти серветку.
 - Для цього змастіть клеєм місце прикріплення серветки на заготовці.
 - Розгладити за допомогою широкого м'якого пензлика або паперової серветки складочки, які утворилися.
 - Прибрати надлишки клею та зачекати, доки клей висохне.
5. Нанести в якості закріплення лак. Лак зазвичай наносять в декілька шарів. Кожен шар повинен добре просохнути, перш ніж наносити наступний.

Оздоблення виробу художнім та точковим розписом

Матеріали та інструменти:

заготовка, наждачний папір різної зернистості, ґрунтовка, м'який олівець, гумка, шаблони, набір пензликів різної товщини, палітра, фарби (акрил, гуаш), ємність для води, контури, акриловий лак.

1. Зачистити основу до гладкої поверхні наждачним папером.
2. Покрити поверхню ґрунтовкою по дереву. Для цього використовується акрил відповідного кольору. Це сприятиме легкому та швидкому розфарбовуванню.
3. Перевести зображення за допомогою темного копіювального паперу або (в разі чорної основи) білої копії. Роздрукований аркуш необхідно накласти на копірку, під якою розміщена заготовка з дерева. За допомогою ручки обвести малюнок повністю по контуру.
4. Використовувати трафарети для зображення однотипних повторюваних частин малюнка (зірочок, квіточок, сніжинок).
5. Розфарбувати малюнок вибраними фарбами та кольорами:
 - Художній акрил легко наноситься на підготовлену поверх, відрізняється значною покривістістю (під ним не проступає текстура матеріалу), досить швидко сохне, практично не тьмяніє при висиханні і не знебарвлюється з часом.
 - Гуашеві фарби для декорування дерев'яних поверхонь застосовуються дещо рідше, оскільки гуаш має нижчу стійкість, і тому вимагає додаткового захисту. Частково компенсувати цей недолік можна додавши в баночку від 15 до 30% за об'ємом клею ПВА.
6. При точковому розписі нанести візерунок по шаблону або зобразити самостійно з окремих ліній і фігур, використовуючи контурні фарби.
7. Полакувати готовий виріб.

Інструменти для виготовлення «Чобітка»

Нитки та нетканні матеріали (фетр)

Види оздоблення

Інструкційна карта «Чобіток»

Послідовність дій	Зразок виконання
<p>Накласти шаблон на тканину</p> <p>Обвести контур</p> <p>Розкроїти деталі</p>	
<p>Деталі крою новорічних ялинкових прикрас</p>	
<p>Сколоти деталі виробу (чобітка) шпильками та зметати між собою</p>	
<p>Обробити зрізи виробу (чобітка) петельним швом та витягнути нитку наметування</p>	
<p>Оздобити готовий виріб</p>	

Виставки робіт учнів

Завдання:

1. Допиши слово (у формі гри «Хто швидше»):

Обробити ф.....ні зрізи кокетки.

Відлітний зріз обшивки об.....и.

Приметати об.....у.

(*обметати, фігурні, обшивку*).

2. Вставити пропущені слова-терміни:

1) Обметати нижній зріз кокетки і верхній зріз (основної деталі).

2) Підігнути кокетки на виворітний бік по наміченій, заметати (зріз, лінії).

3) Настрочити на основну деталь по 0,2 – 1 см від кокетки (кокетку, краю).

3. Виписати по 1 реченню з підручника із словами:

- зріз;

- деталь;

- блуза.

4. Допиши речення:

Учениця обробляла

Необхідно сколотити

Уточнити довжину

5. Завдання дає учитель або хто-небудь з учнів.

- обробка (чого?)

- обробити (що?)

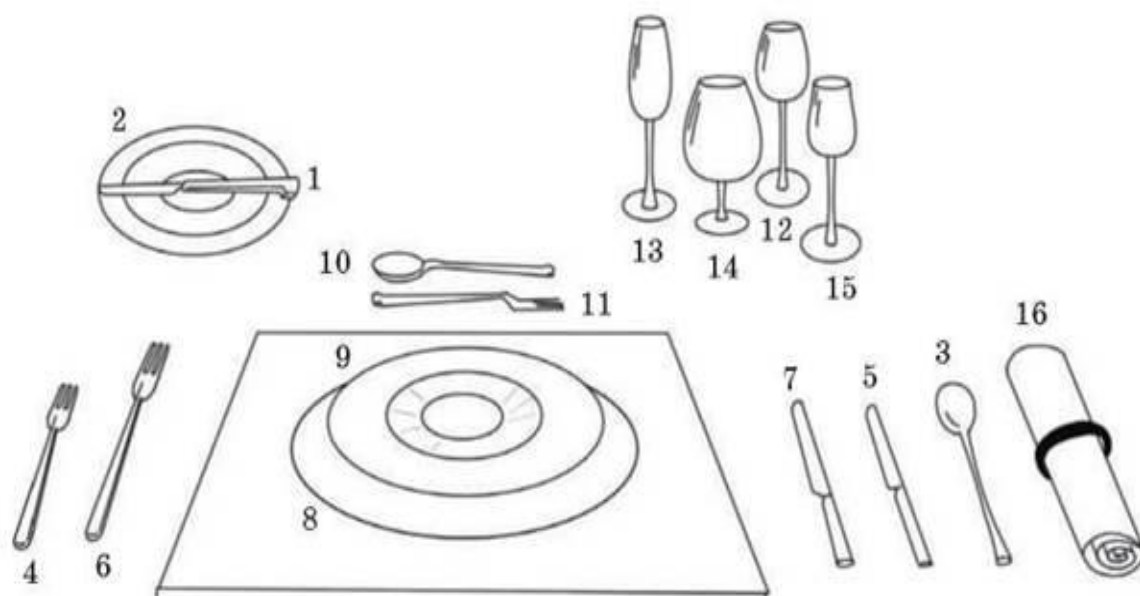
- зшити (що?)

- настрочити (що?)

(Цю роботу можна проводити як в усній, так і в письмовій формі).

Слова для довідок: *мереживо, нижній край кокетки, деталі кокетки та основної деталі.*

Інструкційна картка до теми «Сервірування столу до вечері»

1 – ніж для масла. 2 – тарілка для хліба та масла. 3 – ложка для першої страви. 4 – вилка для морепродуктів (холодних закусок). 5 – ніж для морепродуктів (закуска). 6 – вилка для м'яса та салатів. 7 – столовий ніж. 8 – декоративна тарілка. 9 – тарілка для супу. 10 – десертна ложка. 11 – десертна вилка. 12 – стакан для води. 13 – бокал для шампанського. 14 – бокал для червоного вина. 15 – бокал для білого вина. 16 – серветка.

Набір предметів для сервірування столу до вечері (за меню)

Страва або напій	Посуд, прибори, скло для сервірування столу
	Ваза з квітами
	Серветка
	Набори для спецій (сіль, перець)
Холодні м'ясні закуски	Тарілка для закусок, ніж, виделка
Гаряча м'ясна страва	Ніж та виделка
Прохолодний напій	Стакан або фужер
Десерт в стакані з желе	Десертна ложка

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Ардобацька К. Забезпечення корекційно-розвивальної спрямованості навчання дітей з обмеженими розумовими можливостями на уроках математики/ К. Ардобацька // Дефектологія – 2006. - № 2 – с. 16-19
2. Бережна А. О.– Навчальна програма з адаптивної фізичної культури для дітей з затримкою психічного розвитку, дітей з тяжкими порушеннями мовлення, для дітей з розумовою відсталістю / А. О. Бережна // Київ – 2019
3. Гаврилов О.В. Спеціальна методика викладання математики в допоміжній школі: Курс лекцій: Навчальний посібник / О.В. Гаврилов, О.М. Ляшенко. – Хмельницький: ПП Пантюк С.Д., 2003. – с. 272
4. Гаврилов О.В. Спеціальна методика викладання математики в допоміжній школі: Курс лекцій. Частина 2 / О.В. Гаврилов, О.М. Ляшенко, Н.І. Королько. - Кам'янець-Подільський: ПП Мошинський В.С., 2006. – с. 432
5. Гаврюш В.О. Програма «Декоративно-ужиткове мистецтво» з трудового навчання для 5-9 класів спеціальних загальноосвітніх навчальних закладів для розумово відсталих дітей / В.О Гаврюш// Київ – 2014
6. Галушко В. Л. Програма з трудового навчання для 4-9 класів спеціальних загальноосвітніх навчальних закладів для розумово відсталих дітей / В. Л. Галушко, О. А. Стінянська// 2012 – с. 71
7. Гащак В.М. Трудове навчання: Художні вироби з деревини та металу. 5 клас: підручник для спеціальних загальноосвітніх навчальних закладів для розумово відсталих дітей / В.М. Гащак, В.П. Тименко, Ю.М.Шевченко. – К.: Либідь, 2016. – с. 240: іл.
8. Греч Г.О Навчальна програма з природознавства для 6 - 7 класів спеціальних загальноосвітніх навчальних закладів для розумово відсталих дітей / Г.О Греч, С.В. Трикоз// Київ – 2015
9. Греч Г.О Навчальна програма з природознавства для 8 - 9 класів спеціальних загальноосвітніх навчальних закладів для дітей з порушенням інтелектуального розвитку / Г.О Греч, С.В. Трикоз// Київ - 2016

10. Данілавічюте Е.А. Стратегії викладання в інклюзивному навчальному закладі: навчально-методичний посібник / Е. А. Данілавічюте, С. В. Литовченко, за ред. А.А. Колупаєвої. – К.: Видавнича група «А.С.К.», 2012
11. Дятленко Н.М. Асистент учителя в інклюзивному класі: навчально-методичний посібник / Н. М. Дятленко, Н. З. Софій., О. В. Мартинчук, Ю. М. Найда, під заг. ред. М. Ф. Войцехівського. – К.: ТОВ Видавничий дім «Плеяди», 2015. – с.172
12. Дятленко Н. М. Асистент учителя в інклюзивному класі: навчально-методичний посібник / Н. М. Дятленко, Н. З. Софій., О. В. Мартинчук, Ю. М. Найда, під заг. ред. М. Ф. Войцехівського. – К.: ТОВ Видавничий дім «Плеяди», 2015. – с. 172
13. Колупаєва А.А. Діти з особливими освітніми потребами та організація їх навчання. Видання доповнене та перероблене: наук.-метод. посіб. / А.А. Колупаєва, Л.О. Савчук. – К.: Видавнича група «АТОПОЛ», 2011. – с.274
14. Король Я. А. Математичні ребуси в початковій школі. Частина I: Посібник для вчителів і учнів початкових класів / Я.А. Король, І.Я. Романишин. – Тернопіль: «Навчальна книга – Богдан», 1999. – с. 64
15. Король Я.А. Математичні ребуси в початковій школі. Частина II: Посібник для вчителів і учнів початкових класів / Я.А. Король, І.Я. Романишин. – Тернопіль: «Навчальна книга – Богдан», 2006. – с.68
16. Королько Н.В. Навчальні програми з математики для підготовчого, 1-5 класів спеціальних загальноосвітніх навчальних закладів для розумово відсталих дітей / Н.В. Королько // Київ – 2014
17. Королько Н.В. Навчальні програми з математики для 5-9 (10) класів спеціальних загальноосвітніх навчальних закладів для розумово відсталих дітей (6-7 клас) / Н.В. Королько // Київ – 2015
18. Королько Н.В. Навчальні програми з математики для 5-9 (10) класів спеціальних загальноосвітніх навчальних закладів для розумово відсталих дітей (8-10 класи) / Н.В. Королько, В.В.Троїцька // Київ – 2016

19. Косенко Ю.М. Історія України. 7 клас : підручник для спеціальних загальноосвітніх навчальних закладів для розумово відсталих дітей / Ю.М. Косенко. – Чернівці: Букрек, 2016. – 280 с.:іл.
20. Косенко Ю.М. Історія України. 8 клас: підручник для спеціальних загальноосвітніх навчальних закладів /Ю.М. Косенко. – Чернівці: Букрек, 2017. – с. 304: іл.
21. Косенко Ю.М. Історія України. 9 клас: підручник для спеціальних загальноосвітніх навчальних закладів / Ю.М. Косенко. – Чернівці: Букрек, 2018. – с. 304: іл.
22. Косенко Ю.М. Дидактична гра як метод формування історичних понять у розумово відсталих учнів: [монографія] / Ю.С. Косенко. – Суми: Вид-во Сум ДПУ імені А.С. Макаренка, 2015. – с. 272
23. Косенко Ю.М. Навчальні програми для 5-9 (10) класів спеціальних загальноосвітніх навчальних закладів для розумово відсталих дітей (6-7класи) Історія України / Ю.М. Косенко // Київ – 2015
24. Косенко Ю. М. Становлення та розвиток спеціальної методики навчання історії: [монографія] (друга половина ХІХ – початок ХХІ століть) / Ю. С. Косенко. – Чернівці: Букрек – с. 2016, 216
25. Кравець Н. П. Навчальні програми для 5-9 (10) класів спеціальних загальноосвітніх навчальних закладів для дітей з інтелектуальними порушеннями / М.П. Кравець // Київ – 2019
26. Кравець Н. П. Українська література: 5 клас: підручник для спеціальних загальноосвітніх навчальних закладів / Н. П. Кравець. - К.: Інкунабула, 2016. -с.18.
27. Миронова С.П. Олігофренопедагогіка. Компактний навчальний курс: навчальний посібник/ С.П. Миронова. – Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський державний університет, редакційно-видавничий відділ, 2008. – 204с.
28. Нижник Л. І., Сагірова О. С. Літературна читанка: 8 кл.: підручник для допоміжної школи / Л. І Нижник. – К.: Освіта, 2001. – с. 117-125

29. Одинченко Л.К. Навчальна програма з географії для 6-9 класів спеціальних загальноосвітніх навчальних закладів для розумово відсталих дітей / Л.К.Одинченко, Т.Ю Скиба // Київ – 2015
30. Прохоренко Л.І.: Математика: підручник для 5 класу спеціальних закладів загальної середньої освіти (F 70) / Л.І. Прохоренко, Г.Б. Соколова, Л.О. Мельнікова. – Чернівці: «Букрек», 2018. – с. 208: іл.
31. Рібцун Ю.В. На допомогу педагогам інклюзивно-ресурсного центру. Моніторинг з розвитку мовлення / Ю. В. Рібцун // Логопед – 2018. - №7 (91), липень
32. Трикоз С.В. Методичні рекомендації з тематичним плануванням до вивчення курсу «Я в Світі» в загальноосвітніх навчальних закладах для розумово відсталих дітей / С.В. Трикоз // Київ - 2008
33. Турчинська В. Є. Читанка: 6 кл.: підручник для допоміжної школи / В. Є Турчинська. – К.: Освіта, 2000. – с.178
34. Уголькова Н.І. З досвіду роботи. Соціалізація осіб з порушенням інтелектуального розвитку засобами професійно-трудового навчання [Електронний ресурс] / Н. І. Уголькова // Режим доступу: <http://www.i.lekciya.com.ua/doc/5647/index.html?page=2>
35. Хохліна О. П. Корекційна спрямованість трудового навчання в допоміжній школі: Навч.-метод. посіб. /О. П. Хохліна; Ін-т інновац. технологій і змісту освіти. – К. – Імідж Принт, 2006. – с. 169